

Ганна Черінь

УКРАЇНСЬКА КРОВ

Сповідання

Лондон

1982

Ганна Черінь

УКРАЇНСЬКА КРОВ

Оповідання

diasporiana.org.ua

Накладом Української Видавничої Спілки

Лондон 1982

Відбитка із журналу *Визвольний Шлях*

З друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні

Printed by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd., London N1 1LF, England

1. Біля автомата

В монастирській тиші коридорів соловейком защебетав дзвінок. Ще мить могильного «академічного» спокою — і старовинна університетська будівля загула, загриміла, забрязкала веселим ярмарком. З розчахнутих дверей настрімголов виривались бігом бистроокі, півникуваті юнаки, рухливі стрункі дівчата, а за ними, позаду, і старші, більш солідні студенти, деякі й із сріблом на скронях. Вони почувались ніяково в цім метушливім молодечім вирі, в котрий і самі б хотіли пірнути, але... але...

Останніми виходили поважні заклопотані професори, але й їхні лица роз'яснювались на час цього короткого інтермецо. Загальна хвиля безпричинних і невпинних веселоців захоплювала їх, і на десять хвилин вони молодшали.

Увесь час мерехтливий потік прямував у одному напрямку. Не що інше, як непоказна, незграбна й облуплена скриня-автомат для кави манила до себе молодечу юрбу. Стояли в черзі й жартували, що це — як у Советських Союзах. Старались «пришитись» до знайомих — аби лиш дістати недоброї, але гарячої кави, відсвіжити притомлені нерви й набалакатися. Які тісні бувають десять хвилин!

Борис підійшов до автомата один із останніх. Він уже відбув армію, вирвався живим із В'єтнаму, отже, належав до ветеранів, стариків. Тож терпляче пропускав поперед себе зелених молодиків, що летіли в життя, як метелики на вогонь, і нікому не тупалися з дороги.

Біля автомата ще стояла одна дівчина — тільки одна дівчина. Але на неї довелось чекати дуже довго, бо вона ніяк не відходила від скрині, вовтузилась, турзала важіль, натискала на всі видимі й уявні гудзики й гайки, стукала кулаками по блясі й тихо лаялась.

— Що сталось? — запитав Борис. — Не працює?

— Ні туди, ні сюди. Гроші взяло, а кави не дає, і що йому зробиш?

— А от я попробую на свіжі сили, бо ви вже втомилися. І Борис в свою чергу почав натискати на гудзики.

— То ви, напевно, погані гроші вкинули! Мабуть, домашнього виробу. — жартував Борис. — От я свої спробую, в мене справжні! — і він вкинув нову монету.

Машина клацнула, зашипіла, дзенькнула — і паруюча кава вже стояла в своїм гніздечку, чекаючи, щоб її вийняли.

— Прошу, — подав Борис дівчині каву. — Бачите, що то значить — добрі гроші.

— Дякую, — ніяково промовила та, — але чого ж це ви маєте мене частувати? Я вам ті гроші віддам. Маєте здачу з доляра?

— Хіба ж бідні студенти мають так багато грошей? Не маю.

— То я побіжу і в когось позичу.

— Пусте, облиште. Якщо хочете віддячитись, дайте мені проглянути вашу газетку, поки ви п'єте каву.

В університетській газеті, як правило, студенти перш за все читають відділ оголошень. Він бо займає цілу сторінку, а часом і більше, і там є найцікавіші, навіть сенсаційні речі: від кімнат до винайму й меблів на продаж аж до загублених песиків і котиків і до шукань знайомства з різними, досить одверто й точно зазначеними намірами. Звичайно, ніяких матримоній — хто ж би того сподівався від бідних студентів із блискучими перспективами! Платня за оголошення була невисока: всього 25 центів, отже кожний міг собі дозволити таку розкіш — і дозволяв. Багато жартунів, не подаючи своєї адреси, оголошували таке: «ЗАГУБИВСЯ ПЕС ТИГРОВОЇ МАСТИ, ГОВОРИТЬ П'ЯТЬМА МОВАМИ Й ГРАЄ НА САКСОФОНІ. ВІНАГОРОДА ТОМУ, ХТО ЙОГО ЗНАЙШОВ — ДВА СІЯМСЬКИХ ВЕРБ'ЛЮДИ». Або: «БЛЬОНДИНКА, ЩО НОСИТЬ СУКНІ ДЕВ'ЯТОГО РОЗМІРУ, ХОЧЕ ПОЗНАЙОМИТИСЯ З ШЕСТИФУТОВИМ ШАТЕНОМ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ІНТЕРЕСАМИ. ОДРУЖЕННЯ ВИКЛЮЧЕНЕ». А часом з'являлися навіть такі містерії, як «ЧОРНИЙ ТРАМВАЙ В'ЇХАВ У РІЧКУ ЩАСТЯ, ТОМУ РАКИ ПОДЕШЕВШАЛИ». Або: «КАССАНДРО, СЬОГОДНІ МИ ТАНЦЮЄМО НАТЩЕСЕРЦЕ». Борисові очі інстинктивно спинилися на слові «українська». Це було оголошення про те, що якась місс Сміт, телефон такий і такий, шукає навчителя української мови. Платня за згодою.

— Це, мабуть, якась дурнувата багачка, що від нічого робити клеє різні мови, мов та курка — всього по зернятку — а разом — полова . . . — сказав Борис, помітивши, що й дівчина дивиться пильно на те саме оголошення. — Нащо б їй була потрібна українська мова, коли всі студенти, як божевільні, кинулись студіювати російську?

— Чому ж — як божевільні? Росія — могутня імперія . . .

— Такої держави нема! — роздратовано перебив її Борис.

— Як нема?! Якби то, а то ж таки є!

— Офіційна назва — ССРСР, а не Росія. То колись була Росія, перед жовтневою революцією, а тепер це об'єднані силою 15 республік.

— Знаю, знаю, не читайте мені лекцій, — огризнулася студентка. — Гаразд, не Росія; але мова тієї нової великої держави — російська.

— Не тільки російська, а ще понад сотню інших мов...

— От, бачите! Отже, якраз хтось хоче навчитися однієї з мов тієї великої держави, а ви так одразу називаєте ту людину дурнуватою... Знаєте, різні бувають мотиви, різні причини.

— Ет, які там причини. Почне і через три лекції покине, — відмахнувся Борис. — О, вже дзвінок... До побачення!

— До побачення, — відказала дівчина. — Все ж таки дякую за каву.

2. В'єтнам далеко від нас...

Рана на плечі загоїлась, але на серці лишився неспокій. Вночі Борис не раз схоплювався з ліжка й кидався гасити пожежу, що з жаским гуготінням бігла по джунглях. Спантеличені мавпочки й білки кидались із гілки на гілку, з вогню в полум'я й у муках конали. Тікали з криків в'єтконги, а на них кидались з ножами брати з протилежного табору... Це був тільки сон, але біда в тім, що Борис, як був на фронті, не раз такі сни пережив. Тепер йому все ще не вірилось, що це — тільки сон, і він несамовито кричав і кидався гасити вогонь.

— Ну, заспокійся, синочку, заспокійся, мій маленький, — пригортала до серця мама, що вже звикла до таких сцен. Спершу вона страшенно лякалась і хотіла кликати лікаря, але потім схамунулась, бож тепер лікарі стали такі панські, що навіть до вмираючого не підуть, — навіть наші, українські. Умирати тепер треба їхати до шпиталю, а як помреш по дорозі — тим ліпше... Отож, мати приголубила Бориса, води йому дала напитися. Він прокинувся, протер очі...

— Де я, мамо? Вдома? Справді? А мені знов снилось, що у В'єтнамі. І коли вже ці сни припиняться? Прости мені, рідна, що тебе перестрашив!

— Це нічого, я рада, що ти хоч живим повернувся, а то онде Паценків Дмитро загинув, і Липецький, і Колосівський... Ось як закінчиш університет, підеш працювати, оженишся — то й забудеш про В'єтнам...

— Сподіваюсь, що так буде. Іншим буває тяжко. Часом ми сходимось на пиво — колеги по зброї, що теж були поранені й повернулись додому. Це так жахливо, мамо, що я мабуть більш на ті зустрічі не піду, хоч і не годиться цуратися приятелів. Вони зовсім не знаходять собі місця. Один без ноги; наречена згоджується з ним одружитись, але він не хоче — не вірить у щирість її любови, думає, що це просто співчуття... Другий почувається зовсім самотнім, його друзі одружились, мають свої родинні клопоти, а він ще не знайшов праці, сам не знає, що йому робити...

— Може й не варт тобі, сину, туди ходити. Та й із пива багато користи не буде...

— О, мамо, ти ж справді не думаєш, що я ще й досі маленький хлопець. Звичайно, як мене забирали в армію, то я ще не мав права пити пиво, але тепер вогонь і кулі мене загартували, я став мужчиною, і не можу весь вік на молоці сидіти!

— Ну, звичайно, ти вже мужчина. . . — зідхнула мати. — Та для мене ти все ще хлопчик, хоч я сама сміюся, коли читаю про маминих синочків, що до сорока літ тримаються маминого хвартуха й не зважуються одружитись! О ні, я тебе не триматиму. Люблю тебе, свого одиначка, понад усе, але з радістю віддам тебе гарній українській дівчині.

— Так, — посміхнувся син. — Але де ж її взяти? Ходив я на забави — там усі приходять із своїми кавалерами, та все такі молодесенькі, зовсім діти. . . А з тих, що разом зі мною до української школи ходили, ні одної нема. . . Подобалась мені Марійка — так вона вже замужем, та ще й за чужинцем. . . А ви ж її так всім у приклад ставили — ото ж бо щира українка, патріотка! Що то за патріотки — тільки до заміжжя. . .

— Не гань її так, сину, ще не відомо, як її доля складеться. На жаль, людина мусить вирішувати найскладнішу справу свого життя — одруження — в тім віці, коли вона ще не здатна думати зріло й розважно. Кохання затьмарює розум, здається, що так чудово буде все життя. Але закоханість досить швидко минає, а тоді настає або спокійна, тривала любов — або розчарування, розуміння своєї помилки. Тоді подружжя переходить кризу: жити далі — чи розійтись. Дехто розходиться одразу, багато не думаючи, так блискавично, як і було з одруженням. А інші зважують всі аргументи за і проти, вирішують компроміси, домовляються, часом і протягом цілого життя не приходять до рівноваги. . . Щасливий той, кому одруження вдалося, але в більшості випадків так воно не є. . . І ті, що одружилися з чужинцями, часом більше користи дають Україні, ніж пасивні стовідсотково українські подружжя. . . Так, що не суди Марійки так суворо — час покаже, що з неї буде. Покищо в неї вже народилась донечка, і Марійчина мама вчить унучечку вимовляти по-українськи перші дитячі слова. . . До речі, це для мене новина, що вона тобі подобалась! Справді?

— Та було таке, — зніяковів Борис. — Я ще був тоді замолодий.

— А Марійка до мене все так лестилась, так про тебе розпитувала. . . Може, якби ти свою прихильність до неї показав, не вийшла б вона заміж за шведа. . .

— Може. . . Так, не варт було мені з цим аж так ховатись, але тепер уже запізно. . .

— А зате є ще в нас Галя. Та ще не замужем, і дівчина вона добра.

— Про Галю краще не говорити. Вона — янгол, але я не люблю янголів.

— Не такий вже вона й янгол. Я її ще малою весь час лози-

ною з нашої вишні зганяла. Але, на мою думку, краще вже янгол, ніж чорт.

— Але в мене й чорта немає, матусю. Що це ти чорта проти ночі згадуєш? Ходімо краще спати, й вибачаюсь, що знову тебе розбудив.

— Спи, мій дороженький, дитино моя бідна...

3. Ми за мир!

— Гей, гей! Переключіть станцію з тієї дурної програми! Вилазить джін із пляшки — і от перед вами чарівна Джінні! Ну, чи ж годиться кандидатам на магістерські й докторські дипломи споглядати такі нісенітниці?

— Ми хочемо політику!

Зацокав гудзик телевізора, проїржав кінь Ед, що говорив по-англійськи, мотнула кісками Теммі, зачепивши братів Смотерс... нарешті, програма з політичними дебатами. Спершу — звіт про стан військових операцій у В'єтнамі: наліт американських літаків на Ганой і суміжні території. Розвалено кілька мостів, багато будинків. Загинули сотні цивільного населення. Американських парашутистів обстріляли советські МІІи. В'єтнамські комуністи схопили американського радиста й розстріляли. Кореспонденти з кіноапаратами підходять близько до лінії вогню, під пострілами знімають кадри. А в далекій Америці й по всьому світі люди сидять перед телевізорами, жують тістечка й запивають кока-колою, і до їхньої свідомости не доходить, що це — справжня війна, справжня стрілянина, справжня смерть. Їм здається, що це зроблений у Голлівуді фільм. Товста на всю канапу жінка спокійно хрумає смажену картоплю. Але серед спостерігачів є також і матері й батьки, що їх синів послали у В'єтнам. Є жінки, що тримають на руках немовля й тихенько мовлять до дитини: »Дивись! Може то твій тато, отам у куцах?« Є навіть і вдови, що вимикають телевізор і йдуть у куток виплакуватися.

— Боже мій, таж то Сем! Це він! О--о-о!.. Він упав... Його вбито! — верещить не своїм голосом товстуха. Смажена картопля розсипається по зеленім килимі. З очей жінки рясно стікають сльози...

— Що з тобою, Ненсі? — біжить із кухні свекруха.

— Я бачила Сема на телевізорі! Його вбито!..

— Таж може то не він?! Це взагалі вистава, а не справжній бій. Я казала тобі не пити стільки кави!

— Це не вистава, це справді! І це був Сем. Його лице було так близько, немов би він хотів зі мною попрощатись. Я думаю, що він прошептав »Прощай...«

— Таж може його не вбили! Може тільки поранили? І я ще

не вірю. Цього не може бути. Чому саме Сем? Він завжди ходив до церкви. . .

Борис дивиться на телевізор, і йому також здається, що це — вистава. Зблизька воно виглядає зовсім інакше. Аджеж ніколи не знаєш, хто засів у джунглях. А кореспондент знає: він сів на вигідній позиції спостерігача й, знай, накручує фільм. Йому добре за це заплатять, тому то й лізуть ті, що відважні, в саму пащу дракона. Звичайно, не один і гине в цій операції. Куля не питає, хто вояк, а хто кореспондент. На війні всі рівні. Власне, Борис і сам мало не попав у кореспонденти, він допомагав одному з них і такі подав деталі, що той запропонував співпрацю. Борис одразу погодився, але раптом налетіла куля й звалила його з ніг. Кар'єра закінчена. Тепер він — ветеран.

Перерва. Рекляма на модні фарби до уст. Що за красуні! Але як же таку поцілувати? Дорогоцінна фарба пропаде. . .

— Ми збираємо гроші на в'єтнамських комуністів, — промовила гарненька чорнява дівчина, простягаючи до Бориса пушку. — Бажаєте щось кинути?

— Щура дохлого, якби мав, — відповів Борис. — Я нещодавно повернувся з фронту. Мої приятелі ледве вирвались з полону й іще десь пропадають в болоті. . .

Дівчина не відповіла нічого, але вже не збирала гроші. Десь зникла. Розпочалися дебати.

— Цей В'єтнам забагато нам коштує! Наслідків не видно, комуністи просуваються вперед, а наші хлопці гинуть. Що нам В'єтнам взагалі?

— А що, треба чекати, поки комуністи застукують у нашу браму? Тоді буде пізно. Краще з ними воювати на чужій землі, ніж на своїй.

— І вбивати невинних в'єтнамських жінок і дітей?

— Навмисне їх ніхто не вбиває, а як вони потраплять під бомбу, то так уже судилося.

— Ти б інакше казав, якби то була твоя жінка й діти.

— Отож ми й прийшли до замкненого кола: воюємо там, щоб не трапилось так з нашими жінками й дітьми.

Слово взяв керівник програми. Він навів останні дані Галлопа: 23% опитуваних вважають, що в'єтнамські операції треба провадити так, як тепер, цебто, не йти в бій, але постачати зброю й дораджувати; 34% вимагають більше дії; 38% вважають, що треба все кинути й забратися з В'єтнаму.

В інтерв'ю для преси президент Джонсон, без окулярів, бо для краси взув очі в лінзи, викручувався як міг, а натомість закликав населення світу до добровільного контролю приросту населення, сподіваючись, що це розв'яже світові проблеми.

— Це не цивільна війна, — одверто висловився Гарріман, посол до Об'єднаних Націй. — Це наступ комуністів під покровом

національного визволення. Ми мусимо послати ще стільки, і ще стільки, і ще стільки війська й побороти цю навалу.

Його підтримав модератор Еріх Северід: — Ризик боротьби менший від ризику невтручання.

За війну енергійно виступав і поляк Бжезінський, директор Інституту дослідження комуністичних справ при Колюмбійським університеті. З залі почулися голосні »Бу-у-у!!!« й шикання студентів. Але, назагал, настрої був піднесений. Американці не сумнівалися, що вони скоро переможуть в'етконгів, і їхні »хлопці« славно повернуться додому.

Борис гірко всміхнувся: — коли б вони там побували. . .

4. Перші кроки

Діяна вимітала пил під канапою, коли задзвонив телефон. Каррамба! Є тільки одне місце, що ще гірше в такій ситуації: ванна. А Діяна навмисне перевела телефонний дзвінок на піяніссімо, щоб не злякав її та не перебив думки. І все ж навіть тихенький дзвінок її злякав. — Це, мабуть, кава. . . А може й не кава. Добре ще, якщо таки кава, бо інакше доведеться йти до психіатра!

От і сьогодні вона від несподіванки вдарилась об ріг канапи, і на чолі вже набігала гуля. Притискаючи до чола мокру хустину, Діяна зняла слухавку.

— Добридень, чи це місс Сміт?

— Так, це я.

— Мое ім'я — Борис Дозорець. Я дзвоню з приводу вашого оголошення про навчання української мови.

— Так, я хочу вивчати українську мову.

— Я міг би вас вчити.

— Чи ви теж студент?

— Хемічного відділу. А ви?

— Я на гуманітарних науках. Вибачте, а скільки вам літ?

— Двадцять шість. А чому ви запитуєте?

Діяна завагалась. По голосі вона розпізнала студента, якого стріла вчора біля автомата. Він видався їй сухим, непривітним, а його саркастичні завваги про доцільність вивчення української мови нічого доброго не обіцяли.

— Я би воліла старшу особу. І таку, що добре знає і **любить** (вона наголосила це слово) українську мову. А найкраще — особу, що народилась в Україні.

— Я не такий вже молодий, щоб не зміг навчати вас мови. І я народився й до десяти літ прожив в Україні.

— Це добре. А чи, крім вас, є ще інші українські студенти в нашій університеті?

— Старші від мене? Чи як там іще, щоб надавались на ролю

вчителя? На жаль, здається мені, що крім мене, нікого тут більше нема. Я пильно переглянув студентський адресар і не стрів жодного українського прізвища.

— Вони можуть бути змінені — або й взагалі не українські. Не всі коти сірі.

— Маєте рацію, але як інакше я можу пізнати українців, як не по прізвищу?

Діяна знов замовкла на хвилину.

— А що ви берете за науку?

— А що ви платите?

— Я ще ніколи не брала приватних лекцій і цін не знаю. Що ви з інших берете?

— Таж і я ніколи ще лекцій не давав і не знаю цін.

— Скільки б вам не було замало?

— А скільки б вам не було забагато?

— Слушайте, це навіть не смішно, і, мабуть, ми ні до чого не домовимось.

— Два доляри на годину? — нерішуче запропонував Борис.

— Така ціна мене задовольняє, але контракту ми ще не підписуємо, — заявила Діяна. — Зробимо пробну лекцію, гаразд?

— Добре. А де ми будемо вчитися?

— У мене вдома, якщо ви згодні. Я живу кілька бльоків від університету.

— Якщо ви вільні між п'ятою і шостою в наступну п'ятницю, мені це було б дуже зручно. Якраз у цей час мені ніде дітися.

— Дуже рада прислужитися. Врятую вас від дощу, якщо він на той час припаде. Отже, через два дні о п'ятій. Запишіть адресу.

Повісивши слухавку, Діяна роздратовано здвинула плечима, поставила платівку «Болеро» Равеля й знову полізла під канапу.

5. Мово рідна, слово рідне . . .

Надія Михайлівна Дозорець глянула на схилені дитячі голівки. Учні писали диктат. Вчителька повільно диктувала, допомагаючи їм інтонацією й ясною вимовою. Їй здавалося, що вона аж задуже їм допомагає, майже підказує, як писати. А як приносила зошити додому, то за голову хапалася.

— Боже мій! Ти знаєш, Борисику, що вони понаписували? »Правельно«, »здаєця«, »тигир«. . . Жах!

— Чого ж ти, мамо, так жахаєшся? — обороняв учнів Борис. — Вони просто пишуть, як чують. Адже хоч пишемо »тигр«, вимовляється також »тигир«, а закінчення »ться« якраз і вимовляється як »ця«. Не віриш? Візьми вірші українських поетів, там вони »ться« завжди із »ця« римують, а поети — то ж наші вчителі. . . Проте ті помилки — то ще не найгірше. Найгірше те, що третина

учнів зовсім не вміють говорити по-українськи. Більшість із них — то діти мішаних подруж, або як їх тут називають — »мішані діти«. Але є кілька й »нормальних«: батьки обоє — провідники народу, скрізь вони члени управ, б'ють у дзвони на захист української культури, ганять вчителів, що не встигають навчити всіх дітей, а от їхні власні діти — найслабші.

— Як це може бути? — спитала Надія Михайлівна матір такої дитини. — Чи ж ви до своєї дитини по-українськи не говорили?

— Говорила, аякжеж, але, знаєте, в перші роки, як сюди приїхали, мусіли вдвох працювати, а дітей віддали до дитсадка. І там їх замериканізували. Після роботи забереш дитину додому, нагодуєш, туди-сюди — вже й спати пора. Потім пішла дитина до школи і ще більше відвикла від рідної мови. Ми пробували за це карати — і тільки проти себе дитину наставили, мусіли перестати. Тепер віддали до вас до школи й дуже просимо допомоги — може якось врятуєте. . .

А рятувати було не легко. Такі діти були в класі найстарші, а знали, в порівнянні з молодшими від них, замало. Це їх ще й знеохочувало й вони слухали не уважно. Вдома їм важко було з домашнім завданням, і вони відставали ще дужче.

— Для них би треба окремої групи, та де взяти вчителів? — бідкався директор. — І так не вистачає. . .

— Коли б молоді були! — зідхнула Надія Михайлівна. — Вони краще розуміють дітей, мають із ними спільну мову.

— Ви маєте на увазі англійську мову? — підколола гостроязика Лідія Свиридівна.

— Дві спільні мови маю на увазі: українську й англійську. Так, і англійську. Бо знаєте що? Діти часом мають такі аргументи: як, мовляв, ми можемо вивчити українську мову, коли ми не в Україні? От ви, наші вчителі, самі живете в Америці, а щось не дуже швидко навчаєтесь англійської. От логіка, правда?

— Я думаю, — зідхнула Надія Михайлівна, — що діти мають рацію. Якщо хочемо вчити їх української мови, мусимо й самі підтягнутись із англійською. Пропоную всім вчителям негайно йти на курси.

Директор погодився з цим, і з того часу всі вчителі стали два рази на тиждень ходити в місцеву ІМКУ на курси англійської мови.

— От тепер ми співчуваємо нашим дітям у їхніх труднощах.

Надія Михайлівна знову зідхнула. Які б то не були причини, діти знають мову слабенько. Пригадалась їй ще одна розмова з матір'ю однієї дитини:

— Прибіг мій Майк, цебто, Михайлик, зі школи такий радий! »Мам, мам, — каже, ай лернд самтінг юкреніен« — і деклямує: »Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має«. . .

— Мам, ем ай а гуд бой? — питає мене Михайлик, а в мене з очей сльози ллються. Виходить, що мій син у грудях камінь має. . . А може ж то в мене серце кам'яне? Дорогенька, ну що мені робити? Одружилася я з ірландцем, така доля моя, а України ж не цураюсь. Алеж не можу я змусити мого чоловіка стати українцем. Він до нашої церкви ходить, вареники любить, кілька слів по-українськи знає, а що більше я від нього можу вимагати?

— Вимагати нічого, — згодилась Надія Михайлівна. — Але якби так він сам захотів більше дати. . .

— Може й дасть. Він, знаєте, все більше до нас теплішає. . . Вже й друзів українських завів, в шахи з ними грає.

— Ну, то справа на добрій дорозі. Якщо у вас в подружжі все гаразд, то й із українським питанням все буде добре. Але як тільки в подружжі незгода, то перш за все нападають на національність: »А, ти така-сяка рутенка!« »А ти ірландський п'яниця«. . . Начебто серед українців мало п'яниць! А щодо Михайлика — то, звичайно, важко йому двомовним бути, але це можливе. Наші діти й так наші перекладачі. Моя сусідка як іде до крамниці чи до якого бюро, завжди бере зі собою свого хлопчика за перекладача. Він вже починає носати дерти і навіть вимагає гонорар за свою працю!

— Я на вас всі надії покладаю, Надіє Михайлівно, — навчіть Михайлика нашої мови. Завжди за вас Богу молитимусь!

— На жаль, дорогенька, сама я цього зробити не в стані. Якби от Ваша мама допомогла. . .

— Так ми з чоловіком від моїх батьків у інше місто переїхали — праця в нього така. . . Якби то мама — не було б проблеми!

— А ви Михайлика на літо до неї пошліть. А трохи пізніше — до українського табору. От де гартується наша зміна — бо гри й розваги часто dokonують більше, ніж шкільна наука.

Повільно водять маленькі рученята по папері. Нерівні великі літери, прості щоденні слова — і все ж це діти, що ніколи не бачили України, але її люблять, про неї співають, за неї моляться. . .

6. Оксана

Вишита сорочка в університеті. . . Інші носять її для виступів на сцені, для деклямацій і хорових концертів, а також на вишиті вечорниці. А Оксана — мало не щодня. Така радість мати їх із десяток, різних взірців, з різних областей України!

— Вибачте, що це за вишивка? — питає мало не кожний.

Оксана охоче й терпляче пояснює. Розмова скоро переходить на ту країну, де носять такі сорочки.

— А їх там носять кожний день? — питає молода кирпатенька студентка.

»Якби то!« — думає Оксана. Часто вона не знає, що відповідати на такі питання. Не хочеться говорити трафаретно, пропагандивно, сухо. А на детальні розмови й часу нема: праці багато, і треба її проробити, бо як відстанець, то й звільнити можуть. Оксану й так прийняли до бібліотеки тільки тому, що знає російську мову. В університеті є багато студентів, що студіюють російську мову, але інструктори здебільша старі, »їх благородія«, що мову знають, та не вміють навчити, отож за два роки навчання успіхів небагато.

Дома в Оксани п'ятирічна донька, а чоловіка нема. Власне, він є, але краще б і не було. Але якби його не було, то не було б і Ориси, донечки, сонечка любого. »Така її доля, о Боже мій милий...« — співала вечорами Оксана, вишиваючи сорочечку вже й для Ориси.

— Оксано, з тобою хоче говорити якийсь студент, — покликала подруга Дженні.

— Здравія желаю, — почувла вона улесливий голос. — Ви гаваріте по-русскі?

— Ні, я говорю по-українськи! — заскочена Оксана не могла знайти іншої відповіді.

— Но ето всьо-равно? — так само улесливо завважив студент. Від нього тхнуло нафталіною. — Вот же я вас панімаю.

— А ось я зараз так відповім, що ви й не второпаєте.

— А как ето будет по-русскі?

— От бачите, зовсім не всьо равно. І, змінивши тон на сухо-діловий, Оксана запитала англійською мовою, що він хоче.

— Но ви по-русскі тоже гаваріте?

— Тільки в випадку крайньої необхідности, — відповіла Оксана знову по-англійськи.

— Вибачте, — також по-англійськи сказав студент, вклонився й пішов. Після нього ще довго в кімнаті пахло нафталіною. Він напевне хотів на дурничку попрактикуватися в розмові російською мовою, та не в ті двері попав...

Важко Оксані... Невдале одруження зробило її такою нещасною й самотньою! Їй тільки двадцять чотири роки, а здавалася вона собі такою старою-старою... Навіть зморшки під очима, як у їхньої керівниці відділу — і взагалі життя їй нема... З роботи — додому, до дитини. То її радість, але й горе... Траплялись чоловіки, що захоплювались нею, а як тільки дізнавались, що в неї дитина — кам'яніли й ледве втримувались, щоб одразу ж не розпрощатися. Оксана часом не говорила одразу, що має дочку — думала, треба почекати: як дійде до серйозного, тоді вже можна й розказати. Якщо любитиме її, полюбить і дитину.

Отож, ідучи часом на побачення, лишала сонну Орису в сусідки й змушувала себе не думати щохвилі, чи все там гаразд із

дитиною, чи не плаче вона за мамою... А на серці вже було якесь дивне почуття вини, ніби вона обманювала свого кавалера, ховаючи від нього правду. Алеж не все відразу говорити — це ще не значить брехати.

Проте, це часом буває тотожне.

Одного разу Оксана познайомилась у себе ж, у бібліотеці, з молодим професором. Він був гарний, може й загарний. Оксана завжди боялась дуже вродливих чоловіків, таких, як був її колишній муж: вони розпечені жінками, що чомусь самі кидаються на шию вродливцям; і так стають нездатні бути вірними одній. Але професор був дуже скромний, серйозний, увесь час приходив з проханнями допомогти йому знайти ту чи іншу книгу чи статтю й уже не раз казав, що саме такої помічниці йому потрібно в науковій праці.

Запросив її один раз на каву, потім на вечерю. Потім стали вони стрічатися в університетському саду... І нарешті Оксана вирішила, що час признатися, що вона має дитину. Червоніючи й соромлячись за себе, вона це йому сказала. Професор усміхнувся й відповів, що він також має аж трое дітей. І, звичайно, дружину.

— Я сподіваюся, що це не робить вам ніякої різниці. Адже ми живемо в цивілізованому світі.

— Ні, ми живемо серед дикунів, якщо всі такі, як ви! — скрикнула Оксана й більш його не схотіла бачити. Щоправда, він і далі приходив до неї по різні довідки й так само ніжно всміхався, але Оксана говорила з ним так само, як із «нафталіновим» студентом.

»Ех«, зідхнула вона, »ніж тратити час на романси, треба щось із собою робити. Хай, може, як Оріся виросте — тоді буду романсувати«.

— Чи не знаєте ви, де б я тут могла піти на якісь курси? Може на курси англійської мови чи на друкарські? — запитала вона в управлінні.

— А що вам не подобається ваша праця? — недовірливо глянула неї урядниця.

— Подобається, але я б хотіла освіти. Війна перервала моє навчання, та й усе життя перевернула, а тепер я зібралась із силами й хочу в новій країні будувати нове життя.

— Вери велл, — схвально кивнула урядниця, якій сподобалась така енергійна заява. — Може б хотіли стати дипломованою бібліотекаркою?

— А це можливо?

— Попереджую вас відразу — це нелегко. Але можливо. Ось вам лист до декана — пробуйте. Може вам дадуть стипендію. А я згоджуюсь вас відпускати з праці на лекції. Далеко ходити не треба, так що дві години щодня якось викраємо!

7. Синій і жовтий — це кольори України

Перша лекція. . . За столом, застеленим старенькою квітчастою скатертиною, сидять Борис і Діяна. В кухні грюкає посудом і співає арію Кармен співмешканка Діяни, весела товстушка Дженні. Вона якраз надумала робити собі стейк — може із підсвідомих задрощів до подруги. Із кухні линуть нестерпно приємні пахощі смаженого з цибулькою та хто зна ще з якими приправами м'яса. Дженні, певно, добра куховарка, недарма ж вона така товста.

Діяні незручно за таку зовсім несприятливу для навчання, та ще й при першій лекції, атмосферу, але що зробиш! Демократія! Платять за квартиру по-рівному й нічим одна одній не обмежують свободи. Якось вночі Дженні не спалося і вона до ранку дивилася на телевізор, а бідній Діяні через те цілу ніч снились упирі й вовкулаки. . .

Перемагаючи спокусливі пахощі смаженини, Борис силкувався успішно перевести «рекламну» лекцію. Було б соромно, коли б він показав себе нездалим педагогом. Він вибрав «дитячий» спосіб навчання. Вибравши з десятків навколишніх речей, він кілька разів голосно проказував їх назви, а дівчина старанно їх за ним повторювала. Тоді перепитував. Дещо Діяна запам'ятовувала, а більше губила. Великих здібностей і швидкого сприйняття вона, на жаль, не виявляла. Борис знову починав називати предмети, аж поки кожне слово сіло в своє маленьке гніздечко в Діяниній пам'яті.

— Що це? — запитував Борис.

— Це стіл, — впевнено відповідала учениця.

— А це теж стіл?

— Ні, це не стіл, це — стілець.

— А хто це?

— Це я.

— А це?

— Це ви.

— Боже мій! Нарешті! Перші здобуті слова. Ох, нелегко бути вчителем. »Бідна мама«, — подумав Борис.

Далі пішли кольори: червоний, зелений, синій. . . »Синій і жовтий — це кольори України«. Діяна задоволено засміялась: їй було приємно, що з першої лекції вона може щось сказати. Колись

вона вивчала еспанську мову, але від того, крім »Граціяс«, нічого не лишилось. Бо поки дійшло до речень, нудною фонетикою інструктор відбив охоту до навчання. Сумніви Діяни розвіялись: тепер вона вважала, що кращого від Бориса вчителя й бути не може.

— Будьте, як дитина, — радив їй Борис. — Не задумуйтеся задовго над своїми помилками, говоріть увесь час, що тільки можете, навіть нісенітниці. Не бійтесь, що не так скажете! П'ять разів помилитесь, а на шостий угадаєте. Я так колись вивчав англійську мову — і от бачите, вивчив.

— А хто був вашим учителем?

— Я сам. А методу мені моя мама дала. Вона в українській школі дітей так навчає, і це її книжка.

Борис глянув на годинник — година давно вже пройшла, і він спізнився на лекцію. Але сказати про це Діяні соромився. Але й вона глянула на годинник:

— Ми пересиділи! Заплатити вам за ті п'ятнадцять понаднормових хвилин?

— Що ви? То моя вина. Ніякої доплати.

— Наступного разу я наставлю будильника.

Дженні вже давно повечеряла й тепер мила після себе посуд, навмисне тарахкаючи мисками.

— До побачення, — промовила Діяна, подаючи Борисові руку.
— Синій і жовтий — це кольори України.

8. Ні, не Галя...

— Щось ти сьогодні пізно, Бобчику, — занепокоєно промовила мати. Вона, як кожна любляча мама, запитливо глянула синові в вічі, ніби сподіваючись там, як у люстрі, побачити образ тієї, що спричинила спізнення...

— О, мамо, якби справді те, що ти думаєш, то треба було б навпаки — дивуватись, що так рано прийшов. Невже ти забула? Адже ж не так давно і ти була дівчиною, і напевно знаєш, що в такий час не повертаються з побачення, а тільки вибираються на гулянку.

— Ой, синку, хіба ж так можна з бідної мами насміхатися?! Я вже про ті часи давно забула, а ти кажеш — недавно було... Мама все мама, і для неї синочок завжди маленький хлопчик. А коли він оженився, то його жінка хоче, щоб він був не маленьким хлопчиком, а дужим мужчиною — її надійним охоронцем. Тому то вони не дуже одна одну полюбляють. Але як ти одружишся, пригадай мені оці мої слова, і я тільки думати буду, що ти мій маленький хлопчик, але вже більш ніколи цього ані не

скажу, ані не покажу, щоб ти був їй любий. Тоді вона займе перше місце коло тебе, а мені вже хіба внучок дістанеться.

— Мамо! Ну, що ти таке говориш?! Жінка, внучок! Може ще й правнучок?! Ще ж і корови нема, а ти вже дійницю купила...

— Не про корову, а про гарну дівчину мова! Якби ти собі знайшов гарну пару, я б вас із радістю поблагословила... Ну, гаразд: якщо не був на побаченні, то чому ж так пізно прийшов?

— Матусю моя рідненька, не питай так багато, бо будеш старенька. Не можу женитись, бо мушу вчитись. Це ж мій останній рік, так що мушу думати тільки про науку. Скажи мені краще, що доброго маєш на обід? Я в одній хаті лекції давав, то думав, що з голоду вмру. Там у кухні печеню смажили, двері відчинені, або, радше, до кухні дверей і нема, і так мені ті аромати в носі лоскотали, що я ледве стримався...

— Таж і в нас печеня. Що нюхав, те й їстимеш — я ніби знала. Вже накладаю на тарілку.

Борис їв, а мама йому оповідала новини.

— Біда мені в школі. Батьки приходять скаржитись, що діти нічого не навчилися. Якже, платять два доляри на місяць, то думають, що вчитель несе повну відповідальність за знання їх дітей. А що вони вдома не припилюють, щоб дитина приготувалась до лекції — то нічого. Як дитина не вміє читати — значить, винен вчитель. А що я встигну з ними зробити за кілька годин на тиждень, коли вони вдома й не говорять із батьками?!

— Ну, мамо, не перебільшуй. Як так — не говорять?!

— Еге ж, говорять: »Мамо, хочу їсти«. »Тату, дайте мені грошей на кіно«. І куди ти заїдеш із таким лексиконом?!

— Але це початки, матусю. Тобі, бачиш, початкові кляси припали, а є ж у школі й вищі кляси; там уже вміють читати й писати, навіть твори пишуть...

— Так, пишуть! Великі парубки й дівчата, а пишуть, як діти. Бо не читають добрих українських книжок. Для них не існують Коцюбинський, Рильський, Тичина... Ото тільки Шевченка деклямують на академіях, та ще інколи Лесю Українку й Франка...

— Мамо, американці також читають те, що потрібно для науки, а для самих себе книжок не розкривають. Їм вистачає кіно, телевізор і популярні журнали. Такі тепер часи.

Тим часом мама підклала синові ласі шматочки. Потім поклала руку йому на плече й тихенько промовила:

— А тут уже двічі Галя приходила...

А Борис на те ані слова.

— Що за добра дитина! Тиха, ласкава, як ягнятко...

»З ягнятка овечка й виросте«, подумав Борис, але нічого не сказав, щоб не сердити мами. Якщо Галя їй так подобається, то хай собі приходить. Борис і сам був ласкавий до сусідської Галі — тому, можливо, вона й учацала до них — але його серце до неї не лежало. Надто вже вона була спокійна, тиха, завжди од-

накова, інертна... Якраз із того гатунку, що являється ідеалом усіх мам, але не їхніх синів... Галя на все одразу згоджувалась, все їй подобалось, але нічого не захоплювало, не викликало спалаху. Може б вона й була доброю жінкою — але не для Бориса. Бориса тягло до вогню, іскристих очей і серця з перцем. І він би цього шукав, коли б не наука.

— Мамо, а чи могла б ти прийняти в свою клясу одну американку?

— А що, її батьки хочуть, щоб вона говорила по-українськи?

— Ні, вона сама хоче.

— Сама? Це дивно. Українські діти не завжди до того охочі, а то — американка... А скільки їй літ?

— Я не питався, але ще нема тридцяти.

— Тридцяти? Ти жартуєш!

— Та ні, мамо, я взявся її навчати, оце ж і мав із нею лекцію й заробив два доляри. Але мені прийшла в голову ідея, що вона могла б, крім моїх лекцій, вчитися ще й у твоїй клясі. Вона сидітиме тихенько, не заважатиме — може якраз це підніме дисципліну в твоїй клясі!

— А може якраз зіпсує. Ні, сину, мені така ідея не пасує.

— А ти подумай. Врешті, я ще не знаю, чи вона погодилась би, але можна було б спробувати такий експеримент. Га, мамо?

9. Яблучко від яблуні далеко не відкотиться...

Надія Михайлівна вдягалася дуже дбайливо. Коли йти в «мішану» публіку, можна вдягтись абияк, але коли на зборах самі жінки — бережись! Особливо пані Туся. Та має дуже гострі очі, або, вірніше — гострі окуляри. Без окулярів вона сліпа, а з ними й під землею бачить.

— На роботі пройде повз мене якась жінка, а товаришки по праці навмисне питають: »Туссі, як вона була вдягнена?«. А я зразу відрапортую: »Рожева блузка, смугаста, сіра з зеленим спідниця, перлове намисто й сережки без двох камінців, черевики чорні, закаблуки стоптані, ліва панчоха тріснула«.

Тому Тусю завжди вибирали до контрольної комісії, і кожна копійка знала своє місце. Надія Михайлівна вважала себе вищою від бабських пересудів, але й їй не хотілося, щоб Туся завважила якусь порошокину та й виростила з того піщані дюни. А врешті, нащо ж ті сукні висять у шафі, коли їх не вдягати? Вона тільки часом соромилася сина й одягалася простенько, хоч і кортіло начепити якусь пишну квітку на капелюх або кокетливо вив'язати стрічку.

Засідання управи відділу СУА вже почалося, і пані Туся поглядом відміряла прогаяні хвилини. Надія Михайлівна з викликом

задерла голову: »Не багато втратила«. Перші десять хвилин — це було традиційне читання протоколів минулих зборів, ніхто того і не слухав. Поговорили перш за все про фінанси: скільки заробили на вечорницях, а скільки ще треба видати, і що б його ще організувати, щоб підбудувати касу.

— Я пропоную влаштувати щомісяця малярські виставки. Картини коштують дорого, а маляр дає нам тридцять процентів, ще й як має совість, то й картину з тих, що не продалися, нам пожертвує на харитативні цілі, — коротко і ясно зформулювала Голова.

— Підтримую. Це не важко, маємо тільки спекти кілька плячків та підшукати промовця, щоб гарно відкрив виставку й розвеселив публіку.

— Ото-то! А це вже нелегко. Нудних промовців у нас доволі, через них уже й старші не хочуть іти на академії, а молодих і різкою не заженеш, але веселих нема.

— Я пропоную розподілити цю роль по черзі, щоб кожна з нас пописалася, — несподівано вирвалася пані Туся.

— Кожна з нас? Ми? Оцього ще бракувало! А хто ж тоді плячки пектиме?

— Одна тільки промовлятиме, а інші відповідають за вступ і каву.

— Ні, це не піде. Якщо ми напишемо, що виставку відкриє пані Туся, ніхто не прийде.

— А нащо писати? Хай поприходять, а тоді влаштувати їм несподіванку.

— А публіка нам влаштує несподіванку: не дослухавши повернеться, та й вийде зі залі.

— Ну, вже так не буде, — стала втихомирювати розбурхане море розважна Голова. — Але я вже бачу, що ця справа не пройде. Мусимо шукати цікавих промовців, і то таких, що ще не надокучили. Щось нового. Подумайте, може ж серед нас живуть які письменники або чого доброго поети?

— Та живуть, є от одна поетеса Катерина Чубата, але якось незручно її просити: за п'ятнадцять літ ми їй ні одного літературного вечора не влаштували . . .

— Справді? Треба про це подумати, може й влаштуємо. А от як дамо їй нагоду відкривати виставку, то це й буде її літературний вечір.

— Можна мені сказати слово? — підняла руку Надія Михайлівна. — Поминаючи справу з виставкою картин, я хочу сказати, що літературні вечори важливіші, ніж виставки картин. Ми перш за все повинні підтримати наших працівників слова, слухати їхні твори, обговорювати їх і навіть видавати їх книжки. Ну, звичайно, і читати ті книжки, а для цього їх купувати.

— А де ж на це взяти гроші?

— Там, де й досі беремо. З різних імпрез та базарів.

— От якраз і дійшли до того місця, де коло замикається: щоб здобути гроші, треба влаштуувати виставки картин і продавати їх. Бо люди не завжди мають час на читання, але завжди можуть дивитись на картину й засвоювати через споглядання нашу українську культуру.

— Еге, — підколола пані Туся. — Особливо, якщо це виставка модерністів. Там українська культура догори ногами гопака танцює!

— Я думаю, що зможу вас помирити, — запропонувала секретарка. — Я знаю одну молоду ще жінку, що пише досить гарні вірші. Вона працює в університеті й досить інтелігентна. Якби так ми сполучили виставку з читанням її віршів, так, небагато, але кілька, та ще трохи про малярку хай би розповіла (а це їй напише й сама малярка, доповідачка хай тільки коми розставить) — було б зовсім не зле. Як ви на це дивитесь?

Ідея всім припала до вподоби й на черзі стало друге питання: наші діти й молодь.

Говорили довго, ясно, емоційно. Кожна виливала свої жалі, скаржилась. Справа ясна, і нічого нового. Наша молодь горнеться до всього американського, яке б дурне воно не було; на наші концерти й вистави не йде, навіть на забави ходять самі дівчата та й танцюють одна з одною, бо хлопців нема, а як яких двоє чи троє з'являться, то сидять у барі.

— Чому вони це роблять? Адже ж не тільки ми, а й американська преса й телевізор у всі труби трублять, що алкоголь руйнує мозок, розслаблює волю й навіть спричиняє імпотентність...

— Ви питаєте, чому? — визвірилась пані Туся. — А хто при барі ввесь вечір сидить, прилипнувши до ляди, як мухи до меду? Таж наші чоловіки, наших дітей батьки. Ото ж вони дітям добрий приклад подають!

— Таж і ваш найдорожчий, пані Тусю, того зілля не цурається...

— Таж і мій. І п'є, і курить, ще й нічого йому не скажи. — Що то за козак, що горілки не нюхає, тютюну не смалить! Онде почитай, як колись парубків у козацтво приймали! Отам пили, куди нам, нещасним!

— А чи не тому ми й не виграли наших змагань? — докинула Надія Михайлівна, що терпіти не могла пиятики. На щастя, її син також тим не захоплювався.

— Не знаю, що з нашими чоловіками робити, — сказала Голова. — Я вже хотіла організувати жіночий бойкот, як у Арістофановій «Лізістраті», але, здається, легше побороти москалів, ніж наших чоловіків. Вони ще один аргумент додають: горілка нам дає змогу поважні кошти на національні цілі збирати, десятки й сотні тисяч доларів. Навіть церкви мають бари в церковних залах і проти пиятики не виступають. Наш панотець, як іде хати освячувати,

то перш за все йде до нашого шинкаря його корчму, разом із усіма п'яницями, що на той час там засідають, свяченою водою кропить. Той же шинкар — голова нашої парафіяльної ради, перша персона в нашій громаді.

— Так то так, але стримуватися потрібно. Часом і вам самим від того краще буде, бо осуджування свого ближнього — це також гріх, і за нього перед Великоднем треба сповідатися...

10. Гарячий серпневий день

В університеті майже порожньо. Студенти роз'їхались на вакації, хоч у багатьох вакації мають інше значення, аніж відпочинок. Студенти підробляють, де тільки можуть, бо не завжди батьки можуть оплатити високі кошти навчання. А поза тим є ще багато інших речей, на котрі просити грошей у тата не годиться. Цибатий, як драбина, Селім, що п'ять літ тому прибув із Туреччини »на обмін«, вирішив залишитись у Америці, і от тепер підробляє кошенням університетських травників. Це йому навіть подобається: сидить на тракторі, об'їжджає дерева й кущі й лишає соковиті свіжі смуги. Йому гаряче. Скинув сорочку, сонце палить смугляву шкіру, сліпить зір. Хідником крокує Борис у свіжій білій сорочці й коротких штанцях. Він вчиться й улітку, хоч мама умовляла його поїхати до дядька на озеро. Борисові соромно сидіти на маминім утриманні, хоч армія йому, як ветеранові, оплачує навчання, а він сам також трохи заробляє перекладами та лекціями. Але в свої роки Борис мусів би вже міцно стояти на ногах, вже й мама могла б покинути працю. Правда, вона про таке й чути не хоче:

— Я? На пенсію? В п'ятдесят літ уже скласти руки? Таж ніде в такому віці пенсії навіть не дають, ще треба її заробити! Якби я не працювала, то б захворіла, сидячи вдома!

— А хіба вдома нема роботи? Онде тітка Докія не ходить на працю, а господарює вдома, — зауважує Борис.

— Так у неї ж чоловік і четверо дітей, з них троє ще недолітки! А в мене тільки ти, і вже ж не маленький, правда?

Ну, може мама й має рацію, але Борисові таки хотілося, щоб уже заробляли гроші, купувати мамі гарні подарунки, повезти її до Фльоріди... Аджеж вона, бідна, давно вже вдова, і нема кому її потішити, крім Бориса. Тому то він навіть боявся одруження: якби на перше місце в його серці стала дружина, як пересунути маму на друге місце? Борис знав, що це мусить статися, такий закон природи, але це було б дуже боляче.

Побідкавшись та позідхавши, збори ухвалили (не записуючи в протокол) горілку лишити в спокої й боротись проти пияцтва мо-

лоді без участі своїх чоловіків. А найліпше — головний приціл брати на наймолодших, що ще й не нюхали того зілля, й виховати їх так, щоб вони й близько до шинку не підходили. Для цього просити провід усіх організацій на забавах зачиняти двері до барів, щоб діти не бачили й не чули, що там робиться.

— Ну, гаразд, — промовила Голова. — Це щодо поведінки. А як із наукою? Батьки скаржаться, що діти нічого в школі не навчаються, а вчителі, з свого боку, незадоволені, що батьки не пильнують, щоб діти підготували домашні завдання.

— Ви подумайте, — обурювалась огрядна пані Завадська. — Якою мовою до них говорить вчителька? »Стакан«, »ножниця«, »сковородка« ...

— А як треба? — наївно запитала молода мама в синіх »джінсах«.

— Як? А то ви не знаєте? Ну, та ви й самі нещодавно зі школи. Треба: »горнятко«, »шери«, »пательня« ...

— Ніколи такого не чула! — фукнула пані Туся. — То ви, певно, й Григорія Сковороду Пательнею назвали б?

— Він музикант, то йому можна й по-російськи називатись, але те, на чім ми яечко смажимо, таки не сковорода, а пательня.

— А »по-російськи« також не можна казати, — обізвалась Надія Михайлівна. — Це по-російському!

— Я так читаю в підручниках української мови; не вірите — то принесу й покажу.

— В якій то мові? В тій, що пані Лісова в своїй класі вживає? Та там же все з советських книжок списувано, тільки трошки до еміграції допасовано. Замість вірша про Леніна вірш про Петлюру поставлено, та й усе.

— Ну-ну, так уже зле не є, — примирливо заговорила Голова. — Пані, ми забагато сваримось. Пам'ятаймо, що ми не чоловіки, а жінки. Ми завжди ставимо їм, як зразок, наш порядок і миролюбність, тож не сварімся. Я думаю, що навіть із поганим, цебто, не з поганим, а з середнім підручником добрий, сумлінний учитель може успішно працювати. Щождо того, що краще — сковорода чи пательня — хай уже буде й те, і те. Багато гірше, якщо наші діти ні сковороди, ні пательні не знатимуть. Якщо вони навчаться говорити хочби так, як ті вчителі, що ви їх оце на всі язики критикуєте, кращого й не треба. До речі, вважайте: не говоріть таких речей про вчителів у присутності ваших дітей. Самі знаєте, що це підірвало б авторитет учителів, а з цим і так маємо неабияку мороку.

— А де ж від них дінешся? Як із хати вислати, то десь із шибениками злигаються! — закричала розпатлана молодиця, зна-на в Відділі як »тьотя Мотя«, але шанована за швидке ліплення вареників. — Отож і доводиться при них говорити. Часом думаєш, що воно нічого не чує, а тільки про щось упімнешся, що дітям знати не слід, так зараз же й обізветься.

— Боб! Гай, гелло! — загукав Селім, — хочеш мені допомогти? Я хочу кока-коли напитись!

Борис зняв чисту сорочку, обережно її склав під кущем і осідлав сталевого коня. Він умів косити й також любив їздити зеленим соковитим полем, що його й серпнева спека не брала, бо садівники старанно поливали мало не щодня з устаткованих під землею труб. Скошена трава п'янила почуття, непокоїла, нагадувала про далекі завітчані степи, де нікого нема, тільки він і вона вдвох. Вона?.. Хто вона? І раптом побачив її, наче в туманнім серпанку. Хто вона? Русява, з довгим, майже рівним волоссям, що, як степова трава, коливається й розсипається під вітром. Таж це — Діяна! От біда! До чого тут вона, коли він про неї й думки не мав! Вона навіть не подобається Борисові, не в його стилі. І взагалі, ніхто б справді не назвав її красунею. Але звідки Борис узяв таку думку, що його дівчина мусить бути неодмінно красунею? Аджеж із красунями просто біда: інші за ними упадають, хоч бери та мітлюю їх відганяй. Добре, якщо тільки мітлюю, а часто й до пістоля доходить. Ні, краще вже не красуня. Але й не погана. Така, щоб була красунею тільки для нього, а іншим не дуже й подобалась. Де б таку й знайти? В кожнім разі, це не Діяна. Але й не Галя. От причепилась мама з тією Галею! Де не повернеться — »Галя те, Галя се...« А Діяна — це ж тільки випадкова зустріч, — промовив Борис уголос.

— Випадкова зустріч? — відгукнувся Селім, що повернувся з двома пляшками кока-коли. — На, маєш. То ти кажеш, випадкова зустріч? А яка зустріч буває не випадкова? Я думаю, що кожна зустріч — випадкова. Так випало, бо так і мало бути.

11. *І там гаряче!..*

В сенаті точаться гарячі дебати. Часом тільки частина senatorів з'являється на засідання, а інші — або хворі, або в відрядженні, або мають дуже важливі причини для відсутності. Але на цей раз з'явилися майже всі, бо справи дуже гарячі. В'єтнам виявився не жартом, а дуже серйозною справою. Думалося, що обійдеться лише дорадництвом і зброєю, але В'єтконг відмовився ділити супротивника на вояків і не-вояків, цебто — дорадників. Дорадникові, сватові — перша куля. Партизани добре знали свої джунглі й болота, повзли нечутно й невидимо й наскакували на »дорадників«, як гураган, різали їх, рубали й вистрілювали, а ще гірше — брали в полон і катували по-азіятському жорстоко.

— Про нас говорять жахливі небилиці, — тож ми виправдаємо нашу репутацію, — говорили в'єтконги кореспондентам і відплачували сторицею некликаним дорадникам. П'ятдесят американців

загинуло протягом тижня, і хоч американська преса повідомила, що й ворогам не обійшлося без втрат, власне, там пропало їх понад 500. П'ятдесят родин в розпачі оплакували своїх синів і коханих та проклинали війну й тих, хто її спричинив.

Один по однім сиві сенатори забирали слово за і проти урядової політики у В'єтнамі. Хто був за війну — ставав у табір «яструбів», а хто проти — брав гілку оливки й махав голубиними крильцями. Більшість, хоч і знали економічні причини, що викликали цю війну й участь у ній Америки, але одверто в цім не признавалися й заявляли в тих чи інших словах те саме:

— Це помилка, але ми там — і не можемо вийти, бо це означало б зламати своє слово, заплямити честь американського прапора.

— Втікати не годиться, — згоджувався з ним інший сивоголовий мудрець, — але можна послабити наші дії, менше тратити зброї й крові.

— Що!? — заgrimів сенатор Південної Кароліни Стром Турмонд, такий же бомбастичний, як його ім'я. — Треба якраз підсипати пороху. Треба так воювати, щоб виграти.

— Ну, та як там воювати, коли південнов'єтнамський уряд не має престижу! Той задержуватий пілотик, прем'єр Кі, тільки й робить, що паради влаштує та бенкетує з сусідами.

— Ну, шукає союзників, і це добре. Скрізь за чаркою легше домоворитись — ото ж, треба бенкетувати і в Тайвані, і в Індонезії. Це — дипломатія.

— Забагато тієї дипломатії, краще б часом на фронт навідався. А наші хлопці також: на фронт, як браві солдати, не йдуть, а тиняються по Сайгоні та курять опіум. А чарівні азійські красуні на них успішно полюють. Побачите, що попривозять із собою косоких жінок і купу дітей; на це вони великі мисткині, того ж то в них таке перенаселення.

— Панове, панове, ми відійшли від теми, — стукнув голова зборів молотком по столі. — Справа в тім, що армія наша страждає від браку амуніції, медикаментів та радіоапаратури. Ви знаєте, як це потрібне в джунглях. В'єтнамці вміло маскуються: насадить купу листя на танк або на кулемет — і повзе. Дивишся в сутінках — і не знаєш, чи справді куці повзуть, чи тільки так здається. Поки протреш очі — з куца вже сипляться кулі. А все через те, що зіпсувались радіоапарати й розвідники вчасно не повідомили. І так загинуло наших вісім хлопців, що навіть і не воювали, а тільки підбирали поранених союзників . . .

— А що робить державний секретар Раск? Що він собі думає? Чому не оголошує війни?

— Про це вже всім натрубив повні вуха Шлесінгер. А Раск сидить як Будда й посміхається . . .

— Йому не так уже й смішно. Онде його дочка з негром крутить! Кажуть, до одруження доходить!

— Та не такий уже він і негр. Має чорну кров, але має й білу. Має таке ж право називатися білим, як і негром. А до того ж, хто кричить про інтеграцію, мусить ділом довести свою щирість — і добре, коли хоч один член уряду на таке піде.

— Ну, як хоче, але з В'єтнамом також треба щось зробити: або війна — або додому.

— Добре, але ми за нього цю справу вирішувати не будемо. Президент Джонсон також хоробриться, шаблею брязкає — то що ми проти них будемо виступати?

— Мітинг закінчуємо, — глянувши на годинник, оголосив голова засідання.

12. Портрет Шевченка

З Діяною справи йшли — ліпше не могло бути. Повправлявши лекцій із десять у розмовах, вони за один раз переглянули всю абетку. За одну годину Діяна вже могла читати, ба, навіть писати всі слова, що їх знала на слух. Повна дитячого захвату, вона старанно виводила на папері: «Баба», «Мама», «Тато»... Зі своєї власної ініціативи написала своє ім'я (правда, з помилкою: «Деана»). А далі написала й ім'я своєї матері, що, як виявилось, чомусь було «Оля» (Діяна написала «Ола», бо так вона й вимовляла...).

Почали читати першу книжку — дитячий буквар із малюнками. В текстах було багато звуконаслідування різних «Гоп-гоп», «Чуки-чуки», «Скік-скік», голосів різних тварин... Борис боявся, що Діяна образиться за цю інфантильність і скаже: «Я ж не бейбі». Але, де там: це все їй дуже подобалось! Вона входила в транс і дуже легко запам'ятовувала всі ці дурнички, мабуть тому, що це було не конче потрібне.

Читали знайомі Борисові з дитячих літ рядки:

Ой гоп, чуки-чук,
Наловила доня щук!

Так співала колись Борисові мама, гуцаючи його на коліні. Тільки замість «наловила доня» мама співала «Наловив синочок». Діяна довго не могла зрозуміти, в чім тут сенс, а Борис не міг їй пояснити, бо сенсу й сам не бачив. Так-сяк переклав, зауваживши, що щука тут припливла для рими. Діяна попросила почекати хвилину, вийшла в іншу кімнату й була там хвилин із десять, а тоді з трюмфом прочитала переклад:

Hoopla, hoopla, hoopla-hike!
Our dear daughter's caught a pike!

— Чи так? — примильно дивлячись йому в очі, запитала свого вчителя.

— Точнісінько! Ви маєте хист перекладача. І поета. Стривайте, ви напевно пишете вірші?

— Часом, коли мені сумно. Але вони не дуже добрі.

— Колись мені прочитаєте, добре?

— Може . . .

— Нам дуже потрібні перекладачі, щоб американці могли знайомитись із українською літературою. Не знаю ще вашого хисту, але колись, коли ви вже добре знатимете українську мову, може спробуєте?

— Може, — так само непевно промовила Діяна. — Але тепер повернімось до щуки.

— Про щуку скінчено. Тепер будемо читати про жабу.

Історія з жабою була патетична, приблизно такого змісту: Брат і сестричка пішли по рибу. А по дорозі вони побачили вужа, що повз у траві й тримав у роті жабу, так, що від неї тільки лапку було видно (тут же і красномовний малюнок). Діти, перелякавшись чи то вужа, чи жаби, чи то їх обох, зчинили крик. А з того переляку вийшло добре діло, бо вуж перестрашився та й упустив жабу. »Тепер жаба вже буде жити«, — казала книжка. І це речення стало для Діяни й Бориса тільки їм двом зрозумілим прислів'ям: що б то не сталось, коли б справа хоч трохи йшла на краще. Вони говорили: »Тепер жаба вже буде жити!«

Минуло ще кілька місяців і Діяна вже вільно читала й непогано писала. Борис таки запровадив її до маминої кляси. Діяна платила два долари на місяць, як і всі свідомі українські батьки; директор з ентузіазмом дав дозвіл і подав допис до місцевого ілюстрованого журналу »Трибуна« про те, як слава нашої школи українознавства докотилася аж до славного на всю Америку університету, бо одна студентка вже вступила до першої кляси та обіцяла заангажувати ще більше студентів. А до учнів директор виголосив таку промову:

»Дорогі діти-студенти першої кляси! Ви маєте велику честь привітати в своїх рядах визначну студентку, кандидатку в лавреати Нобля, панну Діяну Сміт, що ласкаво погодилась студіювати найгарнішу в світі мову разом із вами. Вона тому студіює українську мову, що вважає її найгарнішою у світі. Отож, якщо вона так вважає, то ви повинні вважати ще більше. А головне, ви повинні вважати, щоб панна Сміт, яка не є україркою, не перегнала вас, українців, в науці. Бо якби так сталося, то виявилось б, що вона краща україрка, ніж ви. А це для неї була б велика честь, а для вас великий сором. Отож, я не буду тратити дорогоцінного часу на розмови, бо я не знаю, як ви, а панна Сміт хоче вчитися. Беріться до науки, бо буде вам біда!«

В клясі запанувала небувала тиша. Надії Михайлівні вже не доводилось щоп'ять хвилин казати »Діти, тихо«, бо присутність Діяни була покищо дуже помічна. Діти вчилися пильно, навіть домашні задачі готували старанно, але косо поглядали на Діяну й

потайки бажали їй якоїсь невеликої біди, щоб перешкодила їй ходити до їхньої школи. Але Діана приходила щосуботи.

Потроху діти до неї звикли й перестали від неї бокувати. Діана весь час запитувала, як вимовляти те чи інше слово, показуючи, що вони таки сильніші в українській мові, ніж вона. На перервах вона, разом із дітьми, ходила колом і виспівувала гагілки. Збоку це виглядало зовсім нормально — ніби вихователька із своїми дітьми. А може так воно й було? Вона виховувала їх, а вони — її.

Проте, Діані важко було розмовляти українською мовою.

Одного разу Борис приніс «Кобзаря». Діана розкрила книгу й пильно задивилась на портрет молодого Шевченка.

— Це лице мені дуже знайоме. Хто це?

— Це — Тарас Шевченко, наш Бернс, Шекспір і Вашингтон в одній особі. Найбільший поет України. Нещодавно в Вашингтоні поставили йому пам'ятник у тій дільниці, де знаходяться амбасади різних країн. Української амбасади там, на жаль, немає, але є тепер український амбасадор — Тарас Шевченко. Його офіційно привітав, відкриваючи пам'ятник, Двайт Айзенгауер. Але ви, мабуть, не знаєте про Шевченка... На жаль, не знає його і світ так, як він того вартий.

— Ні, я тепер не читаю газет, то не чула про відкриття пам'ятника.

— Бо як де про це й було написано, то вже ж не на першій сторінці, хібащо в українській пресі...

— Та я тепер, признаюсь, і першої сторінки не читаю. Працюю й учуся, ледве встигаю до лекцій готуватися, а замість відпочинку оце товчу українську мову... Тільки мало користі з того!

— Чого ж ви так себе знецінюєте? Якраз ви великі успіхи покажете!

— А все ж я це обличчя знаю...

— Може воно нагадує Вам якогось знайомого!

— О ні, такий, як він, є тільки один! О, тепер я пригадала! Думала вже, що муситиму до психіатра йти, щоб він мені пригадав! В дитинстві я на цей портрет молилась!

— На Шевченка? Ви? Як це так?!

— Це дуже довго розказувати. Коротко не можна, а довго нема часу. Можливо, іншим разом, а тепер ось вже будильник дзвонить — кінець нашої лекції. І я прошу вибачення, бо мушу притомом бігти в одне місце.

13. Ну, чого я про неї думаю?

З нетерплячкою очікував Борис наступної п'ятниці. Шкода, що вони вчать тільки раз на тиждень. Все більше він усвідомлював, що Діяна зацікавила його не тільки як учениця, і не тільки як людина, що вивчає українську мову. Власне, Борис не високо оцінював свої педагогічні здібності. Добре, що його мама була професійна вчителька й біля неї Борис дечого теж навчився, але бігме він не мав маминої терпеливості й витримки — і напевно покинув би навчання після кількох вибриків неслужняних учнів. А мамі нічого: вона навіть із захватом розповідала синові про витівки малих баламутів і признавалась, що й сама одливала коники, коли була школяркою.

Бориса дивувала Діянина любов до української мови. Сидячи проти неї, він мав досить часу, щоб спостерегти, що її великі ясносірі очі могли бути холодними або теплими, залежно від настрою. Чітко вирізьблені рожеві уста мило ламались у вимові українських слів. Вона просила Бориса вимовити те чи інше слово й потім повторювала за ним, імітуючи навіть рухи уст і інтонацію. В проміннях заходячого сонця її попелясте волосся золотіло. Діяна пильно вичитувала слова, шукала корені, старанно записувала нові слова, виводила літери повільно, як дитина, допитувалась про значення слів, на що Борис не завжди міг знайти відповідь — обіцяв поспитатись у мами й пробував їх звести до купи. Але мама, хоч і прийняла її до своєї кляси, не виявляла бажання запросити Діяну додому, а Діяна також нічого не відповідала на натяки Бориса про такі можливості. Отож, учитель з утіхою спостерігав старання своєї учениці, дивувався її ентузіазмові... Що її до цього спонукало? Що викликало цю щирю любов до України? Для чого вивчає вона українську мову й видає на це свої останні гроші? Чи така вона справді багата? Щось не виглядає... А чому вона молилась до Шевченка?

Ці питання мучили Бориса до такого рівня, що, замість В'єтнаму, йому почала снитися Діяна... Але розпитувати було незручно.

Це була найкоротша в світі година — година їхнього навчання! Принаймні, для Бориса. Та, мабуть, і для Діяни, бо вона вчилась із великим задоволенням, просто якимось закохано.

Ну так, Борис отримував за лекцію платню й не міг використувати цієї години на приватні запитання чи розмови, хоч уже не раз він хотів відмовитися від грошей і вчити Діяну безкоштовно. Але вона про це й чути не хотіла.

Після лекції він також не міг із нею говорити: в нього була лябораторна година. Та й Діяна не хотіла приватних розмов. Вона кудись теж поспішала. Ну, то як із нею розмовляти, як познайоми-

тися ближче? Вже півроку вони знайомі, але тільки як учитель і учениця, а Борисові хотілось інших розмов. Що ж робити? Запросити її на побачення? А що як це приведе до зближення? Власне, він нічого б проти цього не мав, але як Діяна? Необачний крок — і тоді пропали б ці дорожочинні для них обох лекції — бо нема нічого гіршого від залюбленого викладача і байдужої до нього учениці. Краще б уже навпаки!

»Залюбленого!« — зловив себе Борис на підсвідомій думці. »Що я, здурів? Ще чого не було! Таж вона мені навіть не подобається, не мій тип. І я не її тип, вона на мене навіть не дивиться, тільки як вчиться слова вимовляти... Геть із такими дурними думками. Тільки в обставинах відповідальності, дисципліни можна успішно студіювати. Любов заважає в навчанні. Ні мені, ні їй це не було б на користь«... А проте — він якось мусить її розпитати...

14. Нашого полку прибуває

— Оксано, тебе кличе директор! — перелякано зашепотіла Дженні. — Сподіваюся, що це не через ті п'ятнадцять хвилин, що ми під час обіду спізнилися!

— Якби те, то б нас обох викликали, не турбуйся!

— О, ти не знаєш: спершу тебе, а потім мене... Поодинці страшніше!

— Панно Лисяк, я вас попрошу завтра показати бібліотеку гостям із України. Чи могли б ви це зробити?

— Гм... Могла б. А що то за гості?

— Делегація. Не знаю, чи всі вони сюди прибудуть, чи тільки один або два, але ось вам їхні анкети, можете ознайомитись. Вони прибули до Америки з рамени ЮНЕСКО на культурний обмін.

Оксана глянула на анкети. Їх аж шість. Навіть із фотографіями. Вік, освіта, фах, родинний стан, з якою метою прибули, як довго й де саме перебуватимуть. Навіть знання мов.

Із шести — два поети, один лікар, два професори й один економіст. Всі з вищою освітою. Три закінчили Київський університет, решта — російські вищі школи. Всі одружені, крім одного поета. Всі знають англійську мову й кілька інших. З перелічених мов на першому місці стоїть українська, а на останнім — російська.

»От якби так і в державнім житті було« — подумала Оксана, — а то для пропаганди аж на такі трюки йдуть!

У всіх на шпальті про мету відвідин написано: »вивчати суспільне життя Америки«. Коннотація шпигунства!

Наступного дня Оксана вдягнула свою вишиту сорочку й рівну чорну спідницю. Ніяких інших прикрас. Гладенько зачесалася. Приміряла блискучі сережки-півмісяці й зняла їх, щоб не виглядало записно, ніби до гостей спеціально причепурилась.

О десятій годині ранку вже й прибув гість. Тільки один. Вродливий чоловік, літ під сорок.

— Юрій Іванович Борівський, викладач географії з Київського університету, — відрекомендувався доброю англійською мовою.

— Оксана Лисяк, бібліотекарка, — так само по-англійськи відповіла Оксана.

— Не мушу й питати, чи ви українка. Ім'я, вигляд, ну, і ця сорочка — може ми перейдемо на нашу рідну мову?

— Гаразд. Мені сказав директор, що я маю вам показати бібліотеку. Що ви хотіли б побачити?

— Все, що варте уваги. Розкажіть мені про ваші методи праці, про те, як студенти користуються бібліотекою . . .

— Бібліотека ця побудована сім літ тому. Архітект її . . . — почала Оксана, не зовсім упевнено, бо оце вперше вона виступала в ролі гідя й сама не все гаразд знала про бібліотеку, хоч цілий вечір проглядала брошури й памфлети та старалася запам'ятати статистику, котру органічно ненавиділа. Але й професор не дуже захоплювався цифрами. Проте, Оксана скоро перейшла на цікавіші речі:

— У нас вхід до книгосховища вільний. Кожен студент може знайти в каталозі льокацію потрібних йому книжок, піти до них і переглянути все, що є на полицях, бо книжки там угруповані за предметами, всі разом. Там же, в книгосховищах, є столики й стільці, щоб при книжках можна сісти й усе, що потрібно, переглянути . . .

— А де у вас українські книжки?

— Вони разом із усіма іншими книжками. Звичайно, белетристика, мовознавство й певні періоди української історії згруповані на тих самих полицях, але інші предмети інтегровані в загальну колекцію так, що українська книжка може стояти поруч із німецькою чи італійською.

— А багато у вашім університеті українських студентів?

— Ні, на жаль, не багато. Але сподіваюсь, що в майбутньому буде їх більше.

— А ви теж вчилися в цім університеті?

— Я вчуся зараз. І працюю.

— А ви тут самі? Ви народились у Америці?

— Та-ак, — не зовсім уміло збрехала Оксана, і почервоніла. Чого це вона, власне, має розказувати цьому «делегатові» свою біографію?

— Чи можна було б у вас десь напитися кави? — попрохав Борівський.

»От іще мені халепа«, — затривожилась Оксана. — »Він ще мене десь на обід поведе«. Але в Америці так заведено, що гостя навіть муситься почастувати принаймні склянкою кави. Тож повела това-

риша Борівського до кафетерії й купила йому горнятко кави з пундиком. Ну і собі також.

Професор Борівський перестав розпитувати, а натомість розказував про себе: викладає економічну географію в Київському університеті, одружений, має двох дітей — ось і фотографії. А шукаючи фотографії, і паспорт витяг і показав, щоб Оксана, бува, не сумнівалась: Борівський, Юрій Іванович, українець. »Це він може сподівається, що і я покажу йому паспорт, щоб перевірів, чи справді я в Америці народилась. А дзуськи!«

— А чи міг би і я пройти до книгосховища й подивитись на деякі матеріали, для котрих я, власне, і завітав до вашої бібліотеки?

— Звичайно. У нас же вступ до сховища вільний. У вас, сподіваюсь, також? Оксана добре знала, що в СРСР до сховища нікого не впускають . . .

— Гм . . . Всі потрібні книжки у нас також можна дістати. Часом, знаєте, дехто до книжки йде, а часом і книжка до нас.

— Еге, у вас там книжки з ногами, самі до читачів приходять . . .

— Во-во-во, — засміявся Борівський. — Не Магомет до гори, то гора до Магомета, як каже українське народне прислів'я.

— Щось я такого прислів'я не чула, алеж у вас прислів'я не ті, що в нас.

— Прислів'я не ті, а люди ті самі, — миролюбно посміхнувся гість.

— А який предмет, дозвольте запитати, вас, власне, цікавить?

— Розведення курей і спосіб збирання та збереження яєць.

»Щось це не дуже до географії належить«, подумала Оксана, пішла до каталогу й стала перечитувати заголовки »Кури — яйця . . .« і т. д. Якраз таких книжок багато не було, але, побігавши від гасла до гасла, вона встановила місце в сховищі й повела туди професора Борівського.

— На цих двох полицях ви знайдете потрібні матеріали. Бажаю успіху в праці.

— До побачення. Я ще до вас завтра прийду, можна?

— Прошу, мій обов'язок допомагати всім читачам.

Дженні напружено чекала на поворот Оксани:

— Ну, що, якась халепа?

— Так, халепа, але не з директором і не через спізнення. Заспокойся, тобі нічого не буде. А я мало не пропустила лекцію. О, ні, — глянувши на годинник, заспокоїлась Оксана, — маю ще півгодини. Ще перегляну оці картки.

Перед тим, як іти на лекцію, Оксана щось надумала. Щось їй підозріло виглядав цей люб'язний і говіркий професор. »Ану, піду та навідаюсь до нього в книгосховище, подивлюсь, як то він там вчиться яйця нести!« Пішла туди, де лишила Борівського при столі з кріселком, ще й лампу для нього роздобула. То було тільки

десять хвилин тому, але по Борівському і слід прохолов. Ніде поблизу його не було.

— »Знати, які то йому яйця були потрібні!« — засміялася Оксана.

15. Друга візита

Дженні й Оксана мали, мабуть, тільки одну спільну рису. Але сама тільки ця риса зробила їх великими друзями. Власне, Дженні була найближчою подругою Оксани, хоч і не була україркою. Українство було в Оксани таке болюче, що її саму дивувало, як близько вона стоїть до Дженні, яка тільки від Оксани довідалась про Україну, — але щиро зацікавилась нею.

Та спільна для них риса — це були книжки. Дженні жила в своїм власнім світі огороженім товстою стіною книжок — і то книжок добрих, не сенсаційних сексуальних криміналок. Вона читала пожажливо, зі смаком, читала запоем. Оскільки другою її любов'ю після книжок була їжа, то вона й книжки вважала їжею, їжею для мозку й серця. »Це моя амброзія«, — говорила вона.

— Ти могла б жити на самій амброзії й тоді була б богинею, — завважувала Оксана, яка радила їй похуднути. Вона боялася, що Дженні дістане удар або розрив серця.

— Я не хочу бути богинею. Хібащо Деметрою, богинею плодів земних.

— Тоді ти мусіла б відмовитись від м'яса.

— Від стейків? Ні за що! Я не буду відбирати в Деметри її »джабу«, хай вона буде й далі богинею, а я буду звичайною смертною й їстиму стейки.

Дженні їла не просто. Вона їла стейк із книжкою. Смажила його з грибами й цибулькою, не забувала й про добру пайду свіжого хліба й салату. Тоді клала перед собою, на спеціально куплену підставку, книжку й насолоджувалась. Часом чар книжки перемагав смак смаженини, і Дженні читала з розкритим ротом, тримаючи на вилці забутий шматок. Її співмешканка Діана, побачивши таке диво, реготалась:

— Ти ще замість стейка шматок книжки відкусиш!

— О, я й забула, що роблю. Мені здавалось, що я в салоні графині Россоль . . .

Дженні справді їла книжки. Так вона й говорила:

— Знаєш, Оксано, я на сніданок мала »Осінні поезії« Сандберга. Всю книжку за один раз проковтнула.

— І не подавилась?

— Що ти! Хіба таким подавитись можна? Це ж свіжі полуниці, дозрілі яблука, соковиті персики! Ти от думаєш, що знаєш Сандберга, правда?

— Аякжеж, таж живу в Чікаго, в «місті з широкими плечима...»
— Балоні! Той вірш із усіх найгірший, бомбастичний... А от ти прочитай його «Пісню вітру»:

»The branches trapped the wind into
whistling, »Who, who are you?«

Розумієш, »Who, who are you?«, — гуде вітер... Як це буде по-вашому? Ти ж якийсь поет, ану візьми і переклади його!

— Ех, Дженні, я трохи пишу, але хіба ж би я посміла перекладати Сандберга? Поет, що наважиться його перекладати, сам му-сить бути такої ж величини, а я... Я ще не доросла. Може ко-лись... Але дай мені його, я почитаю. Тільки не так, як ти, а помалу, кілька поезій на день. Якщо вже говорити про їжу, я їстиму його поезії інакше, ніж ти — буду смоктати, як цитринову цукерочку...

— Оксано, — штовхнула її Дженні під лікоть, — ось твій бой-френд іде!

В коридорі з'явився професор Борівський. Він був одягнений у новий американської фірми світлосірий костюм із дуже крикли-вою краваткою.

— Добривдень, Оксано — як вас по-батькові?

— У нас не називають по-батькові, хібащо старших людей. Можете мене називати місс Лісяк, або панна Оксана, якщо ви не боїтеся »панськості«.

— Чого ж би я мав боятися? Я також пан на своїй землі. Ми всі пани на Україні, і може ще й перейдемо з »товариша« на »пан«.

— Чи ви в тім певні? Ану попробуйте там сказати, що ви — пан, то з вами довго панькатися не будуть, відразу вишлють в панські хорони на Сибір!

— Ну-ну, пані Оксано, хіба ж так можна? Хіба так із гостями обходяться? Я ж не нападаю на вашу державу й не лаю вас американськими акулами.

— Бо ви тут як гість, а вдома напевно лаєте.

— Не маєте на те доказів. Врешті, можна те саме сказати, тільки іншими словами. Але не будемо воювати; я приїхав, щоб співпрацювати в справі всесвітнього миру, а ви на мене, щирого українця, одразу нападаєте...

— Бо як наші люди до вас приїжджають, то ані слова не можуть сказати правди, їх рідні бояться, і вони самі бояться, аж трусяться...

— Бо може мають чого боятися! Може були німецькими коляборантами!

— Всі поради були німецькими коляборантами!

— Коли?!!

— Коли підписали з ними угоду про мир і дружбу. Сталін із

Гітлером так усміхались один до одного й руки тиснули, і Молотов, і Мікоян, і всі інші . . . А як почалась війна, тоді й урвалась дружба й коляборація. Чи ж не так?

— Ну, це складне політичне питання. А я ж викладаю економічну географію, економічні аспекти, продуктивність . . .

— Про кури й їхнє змагання за краще несення яєць? Чи й вони у вас стахановки? До речі, де ж ви ділись учора? Я ще кілька цікавих книжок для вас відшукала, кинулась до сховища — а вас як вітром змело?!

— Бо тільки я сів за стіл, як прийшов до мене мій колега з нашої групи й сказав, що ми маємо їхати до Інтернаціонального інституту на зустріч.

— А звідки ж він знав, де вас відшукати?

— Ого, як ви за мене взялися! Як на допиті. Звідки? Та, знаєте, в нас кажуть — язик до Києва доведе!

— Дивлячись який язик. Часом буває, що язик до Сибіру доведе!

— Ну, ви таки затята! Дозвольте в свою чергу спитати, звідки ви так багато знаєте про Україну, якщо народились у Америці? І звідки в вас така чудова українська мова, тільки, на жаль, із додатком еміграційної галичанщини? І звідки ви знаєте такі речі про Україну, ніби там бували, та ще й не раз? А може таки були, так десь у 1941 або 42, коли з заходу прибуло до України »повнення . . .«

— Ну що ж, щодо галичанських зворотів, то, як кажуть, з ким поведешся, від того й наберешся . . . Вони в нас найактивніші. А своєю мовою я говорю в родині та в українським товаристві, а часом і на роботі, от хоч би й із вами . . .

— А такі, як я, часто приходять?

— Такі, як ви, оце вперше з'явилися, що за книжками про кури шукають, але були трохи інакші. Пospитайте в тих, що вас послали. Але ближче до справи: чим ще можу вам допомогти?

— Я хотів би побачити дисертації з економічної географії й взагалі може й хто з українців написав?

— Вони в нас не розподілені за національністю автора. Шукайте за темою та предметовим гаслом, а потім — у самім кінці того відділу вони угруповані за прізвищами авторів у алфавітнім порядку.

— Шкода, це забрало б забагато часу. А такого довідника нема, де зазначені праці українців?

— Оксано, — виглянула зі своєї комірки Дженні. — Тебе місс Картман кличе, негайно!

Оксана зрозуміла, що Дженні рятує її від напасти. Не раз вони послуговувалися таким засобом.

— На жаль мушу з вами попрощатись. Пошукайте самі в каталогу.

— Шкода, що не маємо більше часу для такої цікавої полеміки. Тож до побачення, до зустрічі в Києві. Я постараюся віддячитись вам за ваше гостинне прийняття.

16. На небі й на землі

Чому кажуть »на небі«, коли по нім ходити не можна? Аджеж можна сказати »в небі!« Можна сказати і »в землі«, але то вже небажана мандрівка... Краще »на землі«, аніж »в землі«.

На землі ходимо, їздимо й метушимося ми, люди. Великі й маленькі, ми з неба здаємось мурашками. Богові нас і взагалі не видно, хоч Він і всевидючий і всевідаючий. Кажуть люди — Бог усе бачить, тому треба дотримуватись Його законів і не переступати їх. Але чи не забагато було б вимагати від Бога, щоб Він за кожним із нас наглядав? Те Він міг робити, коли на світі були тільки Адам і Ева, але тепер стільки Адамів і Ев, і стільки в них інакших імен і прізвищ, що всіх не допильнуєш. Тому поселив Бог у серце кожної людини частиночку Себе, і та частина називається — сумління. Не треба Богові керувати нами з високого неба, сумління саме нас стереже. Закони Божі й людські можна переступити, а от своє власне сумління не одуриш. Воно болітиме, як роз'ятрена рана, і коли не виправиш заподіяне іншим, зло, то воно обертається проти тебе самого.

Але є люди, що не мають сумління. Чи то Бог їх обминув, чи то вони самі викинули з серця те маленьке зернятко, поки воно ще не пустило коріння... Такі люди можуть без мук совісти обікрати, образити, вбити... Вони навіть не розуміють, чому цього робити не можна, коли їм хочеться, коли від цього їм буде користь. На світі може жити тільки той, хто переможе інших. Такий закон природи — для тварин і для людей. Звичайно, — ті безсумлінні люди знають, — є в суспільстві поліція й суд, отож, треба вважати, щоб не попастися. Але й як попадешся, то нічого. Роздобути грошей, хоч і на позичку, підплатити адвокатові — і він тебе оборонить. А потім обікрати банк і заплатити позичку, щоб твій рахунок був у порядку й щоб наступного разу знову позичили.

А якщо попадеш у тюрму, то й звідти можна вибратися, якщо маєш хист. Але є ще й цілі держави без сумління! Більшість населення тих країн може б і не робила такої кривди, але хіба ж більшість керує державою? Керує меншість, що не має Бога в серці, не має сумління. Їм не потрібно обкрадати одиниці — вони для себе мають усього досить, але мета їх діяльності — обікрати інші нації, щоб підкорити їх собі, зробити рабами і стерти з лиця землі, забравши їх багатство, розум і культуру. І до таких якраз належить найближчий сусід України — Росія, що перефарбувалась із білого на червоне, але лишилась тим же хижим вовком, що

була від початків свого існування. Розгнuzдана татарська нена-ситність, монгольська жорстокість і упертість і своя власна за-хланність дали єдиний на цілій земній кулі тип, що, одягнувши павині пера культури поневолених ним націй, гастролує по світі й фальшивою славою здобуває розголос і захоплення. Що ж, сила й натиск також захоплюють маси, особливо тоді, коли вони си-тенькі, ліниві і на рішучі дії не здатні.

— Геть із війною! Хай вам дідько, ми не підемо! — волає молодь, виходячи на демонстрації в навмисно подертій одежі, з нечесаним довгим волоссям, з подертими на колінах і задках штанами. Їх пробує спинити поліція, але вони її не бояться — бож хто справді підніме руку на своїх власних синів?! Палять військові картки, палять опудала державних діячів, палять навіть свій американ-ський прапор!

— Знаєш, Борисе, це вже чорт зна що! Я щойно отримала грома-дянство, та й то через те, що мене запросили його взяти — або отримати статус чужого агента. Але я люблю цю гостинну країну, що дала нам працю й притулок, і я хотіла б для неї тільки добра. У мене сльози потекли, коли я побачила таку наругу над амери-канським прапором. Ми от нарікаємо на еміграцію, самі на себе нарікаємо, але найгірший українець не опоганив би так свого прапора чи тризуба!

— Добре ще, що мене там не було, мамо, — підтримав її Борис. — Я б там не одному морду набив, і не кажи мені, що це не-культурно. Я навіть не вибачаюся за такий вираз, бо тільки морда може отаке виробляти. Вони ж, молокососи, ще не були в В'єтнамі, порошу не нюхали й не знають, що таке комуністична агресія. Її провадять московські руки. Вся зброя, всі літаки советські; я не раз чув російську мову — вони так само, як і ми, »дораджують«, тільки багато більш підступно й брутално. Не дай Боже до них у полон потрапити . . .

Він, хоч і казав, що більш не піде, таки провідував у Домівці Ветеранів своїх комбатантів, вислухував їхні нарікання, помагав, чим міг. Радив їм користатися з ветеранських прав та йти вчитися, але в більшості на це не вистачало нервів. Ті, що були народжені від п'яних батьків або матерів з розхитаними нервами, не могли знайти собі місця, та й не шукали його. Найкраще вони почувалися в домівці, серед таких самих, як вони. І так спливав день за днем у марних наріканнях.

А в небі закінчував свою останню орбіту міжпланетний літак Джеміні 5. Астронавти Купер і Конрад вісім днів провели в небе-сах, робили якісь досліді, фотографували Землю, що виглядала з неба як рай. Вони навіть якусь руханку робили, коліна згинали — алеж і мучились, сидячи в тісній кабіні та споживаючи концентрати з рурочок. Недарма кожен з них втрачав ваги при-близно один фунт на день — і де воно дівалося?

В чудовій Каліфорнії вирували заворушення чорних. Вони

жили на передмісті Ватс. Коли припікало сонце, то гаряча африканська кров закипала. Білі жили краще, їх робота була цікавіша, одяга краща, жінки вродливі. Чому не всім те саме? І вони кинулися робити те, що в подібних ситуаціях робиться в цілім світі: розбивати крамниці, грабувати склади, пиячити й палити все, що можна, щоб і сліду не лишилося. А що потім буде — не важливо. Пролетаріятові нема що втрачати!

Чотири дні палав Ватс. Але 500 поліцаїв і 5 тисяч Національної Гвардії їх втихомирили. Уряд нікого не карав і пообіцяв поліпшити умови та видати матеріяльну допомогу.

А на цей сигнал прокинулися негри по всій країні. Озвалися Бруклін, Нью-Йорк, Чікаго . . . За те, що їх колись завезли силою до Америки, негри тепер вимагають відшкодування. А чи буде відшкодування Україні за довгі століття рабства під московським ярмом, та ще й на своїй власній землі? . .

17. Россель

Діяна знервована. Лице її горить червоними плямами, очі заволоклись сльозами, голос тремтить, а роблена усмішка спотворює гарне лице, як у розбитім люстрі . . .

— Що сталося?

— Ах, не питайте. Я вже дзвонила до вас, щоб відкласти лекцію, але ніхто не відповідав. Я сьогодні недужа й не можу вчитись.

— Ви простудились?

— Ні.

— Щось інше? Чим я можу вам допомогти? Може ліків яких купити? Може провести вас до лікаря?

— Немає лікаря на мою хворобу. Лишіть мене саму.

— Ні, я вас не лишу. До певної міри, ми всі один за одного відповідальні. Одягайте якийсь светер чи жакет і ходімо на бульвар. Зараз же так гарно надворі — бабине літо, останній подарунок сонця. Надворі багато краще, ніж сидіти самій у хаті. А де ж Дженні?

— Вона пішла до своєї подруги Оксани. Їм би вдвох жити. Вони мають багато більше спільного, ніж зі мною.

— Оксана? Це українське ім'я.

— Так, вона українка. В нашій бібліотеці працює і, здається, студіює. Я її просила бути мою вчителькою, але через дитину й студії вона не має часу.

Бабине літо снувало павутиння. Весело цвірінькали птахи, але не ті, що були ще з весни. Якись нові мандрівники, відлітаючи з холодної півночі, зупинились тут перепочити, поки не стане холодно й непривітно.

Всі лавиці на бульварі були зайняті. Студенти сиділи парами, забувши про лекції, дехто простелив ковдру й простягся на ній, підставивши до сонця лице. Сміх і розмова — звичайні тривіальні фрази, що набирають такого особливого змісту, коли говориш їх тому, кому треба.

— Діано, я вже давно хотів вас запитати, але не було нагоди: чому ви захопилися українською мовою? Чому її вивчаєте? Я знаю одне: ви не тому її вивчаєте, що вам нема чого робити (пригадуєте нашу першу зустріч біля автомата?!). Ви ж любите українську мову! Тут є якісь глибокі підстави, але я не знаю, які...

— Добре, Борисе, я вам розкажу. Може мені від того полегшає, а може ви чим і допоможете. Навіть Дженні про це нічого не знає. І ще одне, Борисе: нікому ні слова, згода?

— Про це ви могли б і не згадувати...

— Все це я роблю для Росселя, — почала Діана. — Я зустріла його на весіллі моєї приятельки, що одружилася з українцем. Я була старшою дружкою, а він, Россель, — старшим боярином. Нас познайомили і ми цілий день і цілий вечір були в парі. З першого ж погляду я в нього закохалась, а кохання з першого погляду — це страшна річ. Не перше кохання страшне (це в мене вже пройдений етап), а кохання з першого погляду. Нікого в житті я так не любила — й напевно нікого так не любитиму...

Діана не бачила, як зблідло Борисове лице. Невеличка надія, яку він лелівав у серці, згасла під подувом цього палкого почуття... Залишалася роля старшого брата, друга, друга-дорадника; хемічно висловлюючись, каталізатора, що сам участі в реакції не бере, але прискорює процес... А Діана вже линула в спогади й розповідала далі про все, як було.

— Яке веселе було це весілля! По-українськи «весілля» від слова «веселий», правда?

— Не знаю, — відповів заскочений Борис. — Ніколи над цим не задумувався. Знаю, що колись на весіллі молода дуже плакала, а всі її подруги і мати ридали... Але ви, жінки, взагалі любите плакати.

— Я впіймала букет молодії, а це означало, що незабаром і я стану до вінця... «Чи не заскоро? Ми ж іще не знаємо один одного?!» — подумалось мені на мить, бо вже тоді я могла б уявляти одруження тільки з Росселем. Мрії несли мене на лебединих крилах.

За вечерею гості почали стукати ложками об тарілки. «Що воно таке? — думала я. — Може це означає, що вони голодні й хочуть більше їжі? Але перед нами стояли повні миски різної страви, що її вистачило б на три бенкети. Це, мабуть, якийсь український звичай», — подумала я і запитала про це Росселя.

— Гості кричать «Гірко», бо страва їм гірка, тому вони й стукають ложками. Молоді мусять поцілуватись, щоб було солодко.

Молоді поцілувались, і гості втихомирились. Але не надовго. Знову заторохкотіли ложки й виделки.

— Чому ж молоді тепер не цілуються? — спитала я Росселя. — Це їм, здається, не так важко виконати.

— Бо це не для них. Гості кричать тепер: »Старша дружка й старший боярин — гірко!« Це для нас.

Не знаю, як би я поводитись із ким іншим, але признаюсь, що в цім випадку український звичай ішов на зустріч моему бажанню. А вже як зробиш перший крок у коханні — назад відступу нема.

Прошли три щасливі літні місяці. Цвіло наше кохання бузком, черемхою, липовим цвітом... Квітуче й п'янке. Скрізь я ходила з Росселем в українське товариство, і так мені подобалося, що всі вони один-одному довіряють, знають один-одного, разом провадять громадську працю, турбуються про долю України... Не так як ми, американці — крім ближчих родичів нікого не знаємо, а до чужих завжди насторожені, бо сподіваємося обманів і підступу.

Тільки до своєї матері Россель мене не запрошував, а я з тим і не поспішала: адже, мабуть, тільки тоді знайомлять дівчину з своєю мамою, як уже серйозне щось на думці мають... »Ще не пора«, — думала я собі, але в душі так бажала, щоб уже та пора прийшла... Я намагалась уявити Росселєву маму, і вона мені здавалася величною, доброю, сердечною. Зі свого боку, я написала про Росселя моїй мамі. Для мене вже пора настала...

І власне отут то й почалось.

Мама почала розпитувати, що то за Россель, а довідавшись, що він — українець, страшенно розсердилась і звеліла мені негайно їхати додому, в Пенсільванію. Я ще тоді не вчилась, працювала в маленькім бюрі й збирала гроші для студій. Взяла на тиждень відпустку, приїжджаю додому — мама зустрічає мене з набряклим від сліз обличчям.

— Що сталося, мамо? — питаю. — Хтось захворів, чи може помер?

— Нащо тобі українець? — одразу ж напала на мене мама. — Не могла собі американця вибрати?

— В любові не вибираєш, вона приходить сама. А чому ж не українця? Чим вони недобрі?

— То — конокради, вони темні, неписьменні, тільки мітлою махати здатні. Чи ж на те я тебе ростила — пестила?!

— Мамо! Як можна таке казати! — скрикнула я, вражена. — Звідки в тебе така страшенна ненависть до них?!

— Бо твій дід, а мій батько, був українець. І якби не моя мама — півірляндка й півшведка, то я б іще й досі десь за коровами прибирала. Але моя розумна мама видала мене заміж за ірляндця, доброго ремісника, і ми жили, як пани, поки твій тато не помер, царство йому небесне. В нас була хата, і вілла на озері, і я навіть наймала прибиральницю раз на тиждень. В тобі благородна

північно-європейська кров, і не треба її знову змішувати з мужицькою!

З материної тиради на мене найбільше враження зробило якраз те, чого вона ніколи не сподівалась. Я так зраділа, що я — також із українського роду!

Не дивлячись на материні сльози й погрози, на тяжку хмару, що нависла над нашою родиною й могла нас розколоти, я відчула невимовний приплив радощів: Я — одної крові з Росселем! Ми рідні! Ось чому ми покохалися з першого погляду: то наша українська кров заговорила. І вже нам тепер стелиться спільний шлях.

Через туман далеких спогадів я побачила себе, маленьку, на пасіці в дідуся. Тоді мені було літ може вісім, і жили ми в Канаді. Найкращі спогади дитинства завжди приводили мене на дідусеву пасіку, хоч дідусь більше возився з бджолами, ніж із внуками. Він збирав мед, щепив груші, розсаджував квіти . . . Він мудрий був у цім ділі, бо до нього приходили і по розсаду, й на пораду всі сусіди. А ми, діти, ходили за ним навзирці, як курчата за квочкою. Він вряди-годи озирається, погладить по голівці та дасть стиглу медову грушку . . . Як живий, стоїть він і тепер мені перед очима: ввесь сивий, у білій полотняній одежі, із сивими, праведними очима, з розкішними довгими вусами, прямий як смерека . . . А часом дід сівав під старою яблунею й читав якусь книжку в сірій полотняній оправі. Ми ще тоді й по-англійськи не могли читати як слід, але бачили, що літери в дідовій книжці якісь не такі . . .

— То дідусів молитовник зі старого краю, — доміркувався мій братик. Проте, в книжці був портрет гарного молодого темноокого юнака. Ми вирішили, що то і є дідусів Бог. І коли часом дідусь лишав книжечку на траві й біг відганяти теля від грядки з капустою, я крадькома брала ту книжечку, ставала під яблунею на коліна, дивилась на портрет гарного юнака й молилась до нього надхненно й щиро: щоб усім на світі було добре, а нам з дідусем найкраще, і мамі, й братикові . . . І щоб дідусь іще довго-довго жив.

Наступного дня я думала, що мама охолола й пробувала зм'якшити її серце. Але вона закам'яніла. Роки самотнього життя й тяжка вдовина доля настроїли всі її думки тільки на заможність і добробут — за всяку ціну. Все інше було для неї неважливим, навіть якщо це загрожувало розривом взаємин. Я також втратила рівновагу, сказала, що хочу Расселя — або нікого.

— З ним до мене не приїжджай, — кинула мати свій присуд. — Я його й бачити не бажаю.

Повернулась я до Чікаго. А Россель зник. Шез не знати куди, не повідомивши мене. Я питалася наших спільних друзів, що з ними він мене познайомив — з усіми на світі. Одні казали, що він подався з футбольною командою до Нью-Йорку, другі — що на Аляску, на заробітки . . . Може б запитатися його матері? Але ж я з нею незнайома й навіть не знаю адреси. Якщо не познайо-

милась досі, то якраз тепер не випадає. Я взагалі мало знала про Росселя. Любила його — й не розпитувала.

— На цій стадії й зупинився мій роман, — несподівано закінчила Діана.

— Оце й усе? — розгублено й здивовано вимовив Борис. — Коли ж ви його востаннє бачили?

— Місяць перед тим, як почала вчитися з вами. Так, вже багато часу минуло, але мої почуття незмінні. Це для нього я вивчаю українську мову. І я зовсім не якась придуркувата багачка, як ото ви колись казали.

... З того всього, казали ви, в голові полова лишиться... Ех, ви, багато ви знаєте, що таке кохання!

— Я таки в цій ділянці недосвідчений — замість кохання, вював у В'єтнамі. Вибачте мені. Тепер я зрозумів, хоч і не все. Я хотів би, щоб хтось мене так полюбив! — вихопилось у нього щиро й гірко. — Але я вже вас за ці півроку трохи знаю й не вірю, щоб ви вивчали українську мову тільки для Росселя. А якби ви його втратили — то що, покинули б і вчитися? Я не думаю! Ви ж також українка. Тільки одна четвертина крові, але хто знає, як сполучились гени? Може, якраз, до вас перейшли всі українські прикмети, витіснивши інші. От бачите часом мішані подружжя — білий із негритьянкою. Дитина мусіла б бути кавового кольору, а вона буває зовсім чорна, так наче нічого від білого батька не дістала. Певно, чорні гени перемогли. А от у вас могли перемогти українські гени, українська кров.

— Можливо, я таки почувую себе якоюсь інакшою, ніж усі навколо мене. Може якраз через українську кров.

— А як прізвище того Росселя? Може я його знаю?

— Ви не повірите, але я його прізвища не знаю. Можу легко дізнатися від його друзів. Може ви його й знаєте.

»Боже, яка велика любов! Вона навіть не поцікавилась його прізвищем, ані матеріяльним станом, ані родинним! Ще може він, чого доброго, й одружений!« — вжахнувся Борис.

— А я таки не тільки через нього вивчаю українську мову. Я в ній вчуваю щось рідне й уже її не покину. Правда, покину ходити до кляси вашої мами, бо мені тепер соромно там показуватись — мені здається, що всі вже знають, що Россель від мене втік!

— Утік! Діано, ви ж іще не знаєте, де він дівся. Може він вернеться.

— Не думаю. Зустрів мене вчора один його товариш, до речі — той, що я його терпіти не можу, бо він увесь час між нас втручався. Так от він досить ехидно повідомив, що Россель має іншу й хоче з нею одружитись. Той брехун може й вигадує, щоб мені

зробити прикрість, але чим я можу заперечити? Адже він має мою адресу й міг би написати, навіть із Нью-Йорку чи Аляски. Мабуть, він вже до мене не повернеться . . .

18. Подруги

Діяна на два роки старша від Дженні. За ці саме два роки Діяна пройшла стадію жовтодзюба, що випурхнув з-під теплою маминого крила в чужий хижий світ. Вона вже встигла навчитися й назавжди покинути курити, пережила платонічний роман із старшим від себе на двадцять літ професором, накупила й викинула з сотню суконь, змінила кілька зачісок і тричі перефарбовувала волосся в інший колір, прийшовши нарешті до висновку, що її попелясте волосся найкраще їй пасує. Тепер Діяна навчала Дженні, як треба жити в світі.

Але формування людської вдачі не йде з чужої науки. Треба все пізнати на власній шкірі, спіткнутися на корч, розбитися навіть, опектися об небезпеку . . . І то не всього навчишся, бо життя стрічає все нові, неповторні ситуації.

Дженні прибула в Чикаго з заможної фарми в Мериленді, де вона, як дика квітка, зростала разом із двома братами й молодшою сестрою. На восьмому році вона вже вправно гарцювала на коні, на дев'ятому доїла корів, на десятому навчилася косити, а на дванадцятому році уже могла заступати в господарстві маму. Дженні була рум'яна, як помідор, весела, жвава, струнка й гарна з лиця. Але прийшла їй шістнадцята весна й Дженні засмутилася. Вечорами стояла біля перелазу, дивилась на барвисто розмальовані хмари й мріяла. Навколо тільки розлогі поля, далеко на обрії — ліс, а під лісом — ферма найближчих сусідів, бездітної старшої пари. На інших сусідніх фермах також немає молоді . . . Доріст утікає до міста, шукаючи свого місця в світі. Особливо непокоїлися дівчата: з ким вони тут можуть одружитися? Раз на два місяці взимку бувають забави, а влітку — праця зранку до ночі, тоді вже не до забав. Поїдеш в стейтову столицю на ярмарок, там із кимось познайомишся, і той тиждень мине, як казковий сон. А де знову його зустрінеш? Отак і сиди з курми та коровами . . .

Подалася до міста й Дженні. Спочатку вона ніяк не могла звикнути до міського шуму, здригалася від гудків та сирен, не рішалась переходити вулицю навіть на зелене світло, хібащо за кимсь услід . . . А по кількох тижнях обулася й навіть захопилася своєрідною привабою міста: мальовничими берегами озера Мічіген, високими хмародерами, мерехтливою грою неонових реклям і всією тією атмосферою руху, прогресу, культури й робочого ритму, що їй назва — МІСТО. Дженні підстригла накоротко волосся, купила собі модне вбрання, знайомилася зі студентами. Правда, в місті

зовнішність Дженні швидко змінилася: вона непомітно, але швидко набрала зайвих 20 фунтів ваги, її засмагле личко злиняло й погрубшало, і тільки тонкий стан та довгі «фармерські» ноги рятували її перед зачисленням до категорії опецькуватих. Міська їжа не була така свіжа й здорова, як на селі, і здебільша складалась із цукру й товщу.

— Дженні, вважай, — остерігала її Діяна: — ти вже знову їси тістечка?

— А що я зроблю, як мені сумно? Ось я спитала Денні, чи він сьогодні до мене прийде, а він сказав, що протягом цілого півроку не матиме часу для побачень. Хіба ж так відповідають? Я не така дурна, щоб не зрозуміла, що це значить. Він просто не хоче мене бачити. Ну й що мені лишається, як не їсти пундики?

— Ти ось більше вчися, а менше думай про кавалерів. Нащо ти взагалі приїхала в місто: щоб учитися? Чи щоб шукати жениха?

— Саме для того. Для того ж ми, дівчата, на світі живемо, і ти, і я, тільки я про це одверто кажу, а ти криєшся. Це наша ціль, а все інше — засоби.

— От дурне сало! — засміялась Діяна. Вона сердилась на Дженні не за те, що вона, власне, казала правду, а за те, що казала це так одверто, неприкрито. Коли б ще вона знала про Росселя!.. Але про це вона Дженні нічого не говорила.

— А що, може неправда? — посміливішала Дженні. — І так все людське життя крутиться навколо кохання. Все навколо хліба й кохання. Це — сенс усіх еволюцій, революцій і контрреволюцій!

— Що за філософія! Добре, що крім кохання, ти ще й хліб любиш. Ще може прийде пора, що ти хліб, або принаймні тістечка на перше місце поставиш?

— Якщо лишуся старою дівою й доживу літ шістдесят. Таке може бути.

— Тільки ти про такі філософії не говори своєму професорові, бо він тобі одразу »незадовільно« вліпить!

— І не вліпить. Я підтверджу цитатами з Юнга й Фрейда, і все буде гаразд.

— А щоб ті цитати знати й не переплутати, треба таки вчитися. А також менше читати Марселя Пруста, а більше підручники соціології. І з хлопцями будь обережна, бо, замість доброго чоловіка, здобудеш собі погану репутацію. І ні за що, бож хто-хто, а я знаю, що ти чесна й порядна дівчина.

— А хіба в мене так багато хлопців? Я ходжу тільки з Карлом, Джімом, Стенлі, Семом і Діком.

— А ще Денні забула.

— А хай і йому й усім іншим — хрін! Я хотіла б тільки одного, а через те, що його нема, мушу ходити з багатьма...

В останній рік, особливо з тих часів, як вона заприятелювала з Оксаною, Дженні стала багато читати — не те, що потрібно для студій, а просто для себе. Книжки то був її хліб насущний, котрий

вона споживала разом із справжнім хлібом. Вона вміла смачно готувати їжу — без кулінарних витребеньок, а так, як її навчили на фермі. Кожного з своїх кавалерів вона великодушно запрошувала на вечерю, а ті, замість того, щоб бути їй вдячними, потайки насміхалися з неї та радили іншим до неї залицятися, то безкоштовно матимуть смачну вечерю. Діяна сердилась за це подвійно: по-перше, вона бачила ці причини, що їх недобачала простодушна Дженні, а, по-друге, хай би краще Діяні перепав той кусень смачної печені, що діставався Карлові або Денні. Та ще й розважай тих кавалерів, поки Дженні порається в кухні... З них дехто, чекаючи на стейк, ще й пускав бісики до Діяни! Доводилось тоді насуплюватись і удавати неприступну.

Отак воно й ішло. Подруги жили разом, оберігали одна-одну й кидались на розшуки, коли котрась із двох вчасно не приходила додому. Бо в великій місті людина може загубитися, а то й пропасти, і слід її прохолоне. Згодом Дженні заприятелювала з Оксаною, але Діяна до них не пасувала. Тому трикутник не утворився. Дженні заприятелювала на два боки й зв'язувала трьох дівчат, але разом вони не зустрічались, хібащо часом у бібліотеці. Дженні ж ходила до Оксани додому й лишалась у неї ночувати з малою Орісею, коли Оксана часом ішла до театру чи в гості. Але це бувало не часто.

19. Український клюб

Борис зайшов до бібліотеки. Не часто він тут бував, бо хемічна література, потрібна для його студій, вся була скупчена в будинку їхнього факультету. Врешті, більшість книжок доводилось таки купувати, а вони ж і нівроку дорогі! Взагалі, дорого обходиться наука, і це досить поважна перешкода для бідних. Стипендії багато не дають, а навіть і зі стипендією не легко звести кінці з кінцями. В кого троє чи четверо дітей, то батьки вже й не спроможні всіх вивчити, та ще в такому дорогім, приватнім університеті. Борис також шукав би дешевшої науки, але В'єтнамська війна хоч для цього пригодились — дала йому стипендію навіть до цього університету, що заслужив на кличку «Університету лавреатів Нобля». Але вже як сюди дістанешся, то не лови гав! Вимоги тут удвоє вищі, ніж деінде. Отож — «лупайте цю скалу!»

Борис прийшов до центральної бібліотеки, щоб побачитись із Оксаною. Давно вже він про неї чув і від Діяни, і від Дженні. Треба побачитись із цією українською душею.

— Борис Дозорець, студент хемії, — відрекомендувався він.

— Оксана Лисяк, студентка того, що отут виконую, — відповіла Оксана. — Як отримаю диплом, то буду за цю саму працю отримувати вдвоє більшу платню. Хіба ж не варто вчитися?

— Аякжеж, — відповів жартом Борис: каліфйора — це капуста з університетським дипломом.

— Дякую за комплімент. Ви також каліфйора.

— Ще ні, але це мій останній рік. А скажіть, панно Оксано . . .

— Пані . . .

— Так? Ну, то пані Оксано, ви ж працюєте в такому центральному місці, і, як бібліотекарка, все на світі знаєте: чи багато нас тут, українців?

— Студентів, крім вас, я не стрічала, але є тут професор-українець, викладач арабської мови, а також є два українські лікарі.

— Невже? — зрадів Борис. — Це ж чудово! Тепер ми можемо заснувати Український Академічний Клуб.

— Що за пишна назва! Але, якщо ви не знаєте, то я вам скажу, що для легального статусу клуб у наших університеті мусить мати бодай десяток студентів.

— Ми їх дістанемо! Я знаю одного, що вчиться на математичному факультеті — він такий геній, що аж страшно. А ще може переглянемо студентський адресар та кого з українським прізвиськом упіймаємо . . .

— Українці не всі мають українські прізвиська. Багато з них позмінювали свої прізвиська так, що й рідна мама не впізнає. Та хіба треба далеко ходити? Наш голова Українського комітету називається Лисоер. Таке чудове прізвисько «Лисогір» на якогось «Тома Соера» замінив. . . А з Сірого зробився Грей, а з Чорного — Блек. . .

— Нічого не вдієш, будемо шукати в адресарі тих, що не перелицювалися.

— До речі, пане Борисе: чи та пані Дозорець, що в школі навчає, не ваша родичка?

— Ще й яка! То моя мама.

— То я її знаю. Вона і в управі Союзу Українок, і доручила мені відкривати виставку одній малярці. Я хотіла відпекатися, що, мовляв, не дуже щось тямлю в малярстві, і часу не маю, й живу далеко. . . А вона мені тицьнула під ніс статтю з українського студентського часопису з закидами, що, мовляв, старші не допускають молодь до керування громадським життям. . . То ж не я написала, але мушу за те вину спокутувати.

— Так, мама мені про це розповідала. Вона також казала, що ви там і свої вірші читати будете. . .

— Тільки три. Маю такі, що до картин підходять — один про чорнобривців, а малярка якраз аж п'ять картин з чорнобривцями виставляє. Ну, і про деякі мистецькі порівняння. . .

— Прийду послухати, а при цій нагоді зможу й вас автом привезти, щоб не мучились ви в автобусі.

Через місяць відбулося перше засідання клубу. За статутом,

потрібно було мати опікуна-професора. Викладач арабської мови радо на це погодився. Він з'явився в яскраворожевій сорочці, гарний, молодечого вигляду, хоч із сивиною на скронях та в вусах. Був тут математичний «геній» Юрко, обидва лікарі із своїми на-реченими-чужинками, що охоче згоджувались на будь-що українське, аби тільки одружитися з лікарем. Була тут і Діяна, а також і Дженні, котру вмовили приєднатися, щоб якось набрати потрібну десятку. Решта були студенти з сусіднього, більш ліберального й легшого стейтового університету. Дівчата приготували сандвічі, хлопці притягли пляшечку спирту з лябораторії і, розвівши його водою, запевняли, що це — найчистіший і найкорисніший напій на світі. На думку Діяни, він не був дуже смачним, але в добрім товаристві картопля смачніша від ананасу!

Зборами провадила Оксана, хоч належало б професорові. Стрибаючи з мови на мову, бо половина присутніх не розуміли української мови, Оксана накреслила основи й цілі цього клубу.

— Без пустодзвонних фраз, можу сказати, що наш клуб мусить щось робити на користь України.

— Але що, що? — запитав один із лікарів.

— Це покажуть обставини. Нащо накреслювати великі пляни й не виконувати їх? Почнемо з маленького. Поперше, кожен із нас повинен боронити Україну від наклепів і перекручувань.

— Щоб нас не називали росіянами, щоб не говорили про Україну, як про частину Росії, — обізвався математичний геній.

— А це не так легко, бо тут іще сидять царські та князівські нащадки й викладають для жовторотих студентів таку «історію», що аж сонце меркне!

— Ви, пані Оксано, сидите на контактах із студентами. Пробуйте їх просвіщати.

— Я те й роблю увесь час. Але помагайте мені. Треба до бібліотеки спроваджувати якнайбільше добрих книжок про Україну всіма мовами. Але не советської пропаганди. На щастя, видані в СРСР книжки мають такий брехливий характер, що кожен інтелегентний читач бачить, що то фальшивки. Але навіть і в цім університеті не всі розумні. Тут повно й дурнів. А скільки їх є в Конгресовій Бібліотеці, звідки ми дістаємо правила, що являються зразком для всіх бібліотек! Ото загляньте в наш каталог: українські міста позначені під шапкою «Росія», українське мистецтво закаталоговане як російське, і навіть наш Костомаров фігурує як російський письменник Ніколай Костомаров! Ну, за нього я вже всюю особисто, але от хочби ви, хлопці, мені допомогли — просто беріть і викреслюйте на каталогових картках ту «Рашію», а вписуйте Україну! Вам це можна, — студентам усе прощається, а мене з праці вигнали б. . .

— І треба більше ввести книжок. Але як це зробити?

— Тут нам найбільше могли б допомогти професори й лікарі, —

глянула Оксана на «араба» й докторів-практикантів. — Подавайте заяви на українські книжки — їх зараз же замовлять! Та й ви, студенти, не відставайте: адже ж і вам для студій потрібні українські книжки — навіть із хемії, навіть із математики... Тільки мусите докласти трохи праці.

Було вже пізно. Аж не хотілося розходитись. Випили саморобну «українську» горілку, з'їли печиво, що напекла щедра Дженні... Пора додому. Лікарі поїхали проводити своїх наречених, «араб» відвіз Оксану, Дженні й Діяну. Борис лишився ні з чим. Поїхав додому сам...

20. Лист з України

Коли Надія Михайлівна розкривала листа, її руки трусилися й вона врізала ножом пальця. Поклала листа на стіл і побігла по пластер, бо з неглибокої рани чомусь струмком потекла кров. Заліпивши ранку, вона розгорнула листок паперу в арифметичну кліточку, на яких колись у школі ров'язувала задачі.

«Дорогая Сестра!» — читала вона з подивом. «В первих строках моего письма желаю тебе і твоей сем'е всего наилучшего, а главное — счастья і здоров'я. Как поживаете, мої дорогие? Напіші мне, сестрічка, есть ли у тебя муж і дітї, счастлива ли ти і не собираешься ли навестить родну? Я би очень хотела с тобой встреттса. Ну, пока все, остальное напишу потом. Жду ответа, как ласточка лета. Любящая тебя сестра Марфуша».

Надія Михайлівна протерла очі, щоб упевнитись, що вона не спить. Ні, це справді лист від сестри Марти, яка тепер перейменувалась на Марфушу. І по-російськи! А вони ж удома говорили тільки по-українськи. В їхній хаті бриніли українські пісні, цвіли українські вишивки. Не так, як у інших, що тільки на еміграції зукраїнізувалися, а вдома говорили російською мовою. Правда, забрали тата на Сибір, але за що — Надія Михайлівна й досі не знає. Може й за українську мову, але напевно було щось більше, ніж це. Тато повернувся вже перед самою війною — худий, змарнілий, самий кістяк. Довго й не прожив, яких три місяці, а тоді тихо згас, як свічка, з щасливою усмішкою: «Я вмираю за Україну і на Вкраїні», — були його останні слова...

І от лист від Марти, старшої сестри, що більше від Надійки знала про думки й діяльність тата, — від Мартусі, що так чудово виводила українські пісні, солістка в татовому хорі... «Місяць на небі, зіроньки сяють...» — немов би почувала через океан свіжий і соковитий голос сестри. А тут — «Жду ответа, как ласточка лета».

— Що ти про це думаєш, Борисе? Що це за метаморфоза? — питалася сина.

— Це, мамо, може й не вона писала, а якийсь тайняк, щоб почати з тобою листування та витягнути деякі відомості.

— Ні, це її рука, це вона. Та й нащо за мною слідкувати? Які такі важливі відомості можу я дати? Але, скажу тобі, не одній мені з України пишуть по-російськи. От заходила до мене пані Туся, щоб я їй допомгла розібратися в тім листі, що вона від брата отримала. Адже Туся із Західньої, вона навіть не знає російської мови. І брат не знав, як вона ще з ним була разом. А тепер пише по-російськи, і уяви собі — також чекає »ответа, как соловей лета«. Вже не ластівка, а соловей, бож чоловічого роду! Туся хотіла йому також по-російськи відповідати, просила, щоб я їй написала листа. Ну, я вже її так відчитала, що вона аж заніміла з несподіванки. Досі ніхто їй впоперек не казав ні слова, бо як із нею заведешся, то не виграєш. Але тепер вона сіла. І відповіла братові українською мовою. А оце й мені самій та сама історія! Що воно там діється?

— Ти ж знаєш, матусю: це русифікація. Там уже так людей зтероризували, так промили їм мозки, що вони бояться закордон писати по-українськи, думають, що російська мова буде безпечніша.

— Що ж мені робити? Я ж її люблю, цю дурну Марфушу!

— Давай но я їй відповім. Англійською мовою. Вона зрозуміє. І Борис написав ввічливого короткого листа по-англійськи. Від них обох. Підписав: »Your sister Nadine and nephew Bob«.

Незабаром прилинула відповідь українською мовою:

»Мої любі, рідні, дорогі! Я все зрозуміла. Оце ви мене засоромили! В нашім дворі й будинку живуть тепер не ті сусіди, що колись. З них більшість говорить по-російськи, і я так до них мушу говорити. Мої діти виросли й виїхали в Казахстан, і звідти мені пишуть також російською мовою, бо й там живуть між чужими. Син одружився з казашкою, дочка ще незаміжня й робить заходи, щоб отримати роботу на Україні. Тут важко дістати роботу, бо перш за все дають місце тим, що приїхали з інших республік. Ти ж знаєш, що гостям завжди дається перше місце . . .«

— Особливо, коли вони непрошені, такі, що гірше від татарів! — втрутився Борис.

»Мій чоловік ще живий, але він інвалід, ото ж ми обоє на пенсії. Її вистачає на перші потреби, а там якось даємо собі раду . . .«

— Читай: мало з голоду не вмираємо, — знову перервав Борис.

»Дорога Надійко, напиши мені про себе й про твою родину. Пам'ятаєш, як ми з тобою в Поритків яблука крали?«

Ця згадка про крадені яблука зворушила й звеселила Надію Михайлівну. То була їхня спільна експедиція, на котрій вони одразу піймалися. Залізли на яблуню, зірвали й поклали в пазухи який десяток яблук і хотіли вже злазити, коли де не взявся пес. Він став скакати на стовбур, гарчати, й дівчатам здавалось, що

він полізе на дерево. Вони почали кричати й плакати; на той галас вийшли з хати Поритки, забрали пса й утихомирили дівчат. Дали їм не тільки ті яблука, що були за пазухою, а ще й повний кошик груш на додаток. Бувають же добрі люди на світі!

— Як же їй допомогти? На жаль, ні її сюди взяти, ні туди поїхати покищо не можна.

— А ти їй висилай хустки й сині «джінси», так як це роблять інші — велика буде поміч. Там, знаєш, джінси двісті рублів коштують.

— Така непотріб? Таж то тут молодь дуріє, ще й навмисно на джінсах дірки продирає. Дехто в цілком розпанаханих ходить та голим тілом світить...

— Ти, мамо, не розумієш молодечої психології, а ще й педагог. То ж мода тепер така. Може й там у дірявих джінсах ходять, але я не думаю, що навмисно їх деруть так, як тут: вони ще забідні для цього.

— Ну що ж, — сказала Надія Михайлівна. — Треба збиратись на посылку. Піду оце до Тусі та розпитаюсь, що вона своїм посилає.

21. *Ідилія ще більше захмарилась*

— Пан Дозорець? Це Діяна, — почувся зі слухавки спантеличений голос. — Вибачте мені, але сьогодні наша лекція не відбудеться. Я мушу йти в дуже пильній справі...

— Що сталося, Діяно? Россель? ..

— Ні, не Россель. Просто справи.

— То може перенесемо лекцію на інший день?

— Ні, я покищо не можу взагалі... Ані сьогодні, ані протягом наступних трьох тижнів. На жаль, не можу дати пояснень. Добраніч...

Клацнула завішена слухавка і Борис залишився з недоговореними словами, зі знаком запитання в серці. Сівши в своє стареньке авто, він проїхався вулицею, де жила Діяна. Авто, неначе виїжджений кінь, само знало туди дорогу... Ціла дільниця була знайома, аж приємна й привітна, наче частка чогось близького, рідного...

Серце солодко завмерло. От і її вікно. А от і Діяна, сидить при вікні. Нікуди не пішла. А сказала ж — є справи. Обдурює його? Чекає кого іншого в гості? Ні, сидить сама й читає книжку. Ось підійшла Дженні, щось її запитала й вони обидві засміялися. Обидві вбрані в джінси й пелехаті блюзки, що по-різному випливають на їх вигляд: Діяну роблять стрункішою, а Дженні — товстішою. Дженні має накручене на шматочки волосся. Ні, вони нікого не чекають

В чім же справа? Борис відчув непереможне бажання вдертись

до них у хату. . . Але так не робиться в цивілізованім, хоч би і в уявно-цивілізованім світі. До того ж, герой Діяниного роману — Россель; а він Борис, тільки вчитель, що отримує два долари за свою лекцію. А може й трохи більше, ніж учитель, бож рік знайомства (вже рік минув!) і спільна українська мова теж чогось варті. І в них взагалі багато спільного, якщо над тим подумати. Як би то добре було зустрітися з Діяною поза лекціями й поговорити не про Росселя, що й не вартує її, а про їх двох, про Бориса й Діяну. Той Россель вже давно про неї забув, але серце Діяни належить йому. »А мені нема місця!« — зідхнув Борис. Ах, очі, очі, гарячі променисті очі — коли вона говорить про Росселя. . . Але що ж, Борисе, в цій драмі ти покищо граєш тільки другорядну роль. Правда, часом після другорядної ролі актор вибиється й на головну. . .

Додому Борис не поїхав. Мати його ще не чекала, знала ж, що в п'ятницю син дає лекції, тож ізнов почала б допитуватися, чого так рано повернувся. Мама завжди щось передбачає: муха залетить у хату, а мама каже, що дощ буде. І буде!

В лабораторії кінчала свої досліди пишного руда красуня Марго. Вона завжди мала щонайменше п'ятьох регулярних кавалерів, звичайно, синків заможних лікарів та адвокатів, що тихо й мирно, за встановленою наперед чергою, водили її до найкращих ресторанів і театрів. Крім того, Марго мала ще з півтузина залицяльників на запас, для котрих вже й часу не вистачало. Вони терпляче чекали, поки хто з регулярних вибуде. Але Марго й цим не задовольнялась, вона безперестанку закидала свої ситі навколо себе. Яка б рибка не вліямалась, все то прибуток. З меншою здобичю Марго фліртувала на перервах, обговорювала лекції (вона була далеко не дурна!) й пила каву з автомата — таке частування біднякам було по кишені. Побачивши Бориса, Марго кинула йому солодкий погляд.

— Знаєш, Боб, я сьогодні вільна. Вільна, як пташка. Джек мусів поїхати до бабуні на день народження. Хочеш — підемо на вечерю? Я знаю одне місце — »Палац Шабель« називається. Там подають коктейл »Пінк Леді«, від якого можна здуріти — прикрашений парасольками; посеред залі в величезнім акваріумі плавають дивовижні риби — можеш, яку хочеш, сам собі зловити на вечерю, вудкою, чи сачком. І тобі її зараз же, на твоїм же столі, засмажать. А навколо — місячне сяйво, а в кутку млин меле, колесо крутиться, вода плюскотить, як музика, і музика плеще, як вода, і діамантові краплі води блищать до місяця. . . Як я йду туди, то вдягаю свою найкращу сукню, кришталеве намисто і. . . драні панчохи, бо в п'їтмі, навіть при місячнім сяйві нічого не видно, а як піду танцювати, то обов'язково подеру!

— Дякую за запрошення, Марго, але я не можу. Я ще не дослідив осад реакції, а наш Міллер в'їдливий, як сірчана кислота. Я

дивуюся, коли ти встигаєш вчитися з усіма твоїми кавалерами й ресторанами?!

— Ех, ти, сухар житній! — натякаючи на українськість Бориса, зневажливо вимовила Марго. — Що з тебе буде на старість, коли ти вже старий?

— На старість я, напевно, помолодшаю, — відповів Борис. — Але чого житній? В Україні якраз на весь світ славна пшениця росте, це символ нашого пшеничного краю!

— А чого ж ви житній хліб любите?

— Не тільки житній. І житній, і пшеничний. І день, і ніч. Але мені вже пора додому, до побачення, красуне.

Лишитися з Марго було небезпечно. Коли вона йшла в наступ, ані один мужчина не встояв би перед нею. Не встояв би й Борис, і тому втік. Він теж не з каменю! От красуня! Така краса лиш на малюнках буває, але що з того, коли вона не здатна на щирі любов, на вірність. Не встиг Борис вийти, як задзвонив телефон. Марго взяла слухавку.

— Галлю! Так, він тут. Зараз покличу. Як йому сказати, хто це? Добре, прошу хвилинку зачекати.

— До тебе. Твоя прекрасна дама, — доповіла вона Борисові.

— Діяна? — здригнув Борис.

— Не знаю, якась українка, з акцентом говорить. Дзвонила Галя.

— Борисе, чи ти скоро збираєшся додому їхати?

— Якраз тепер. А що? Може що з мамою трапилось? — затривожився Борис.

— О ні, я дзвоню не з дому. Я тут, недалеко від тебе. Оглядала виставку в Музеї Науки й Індустрії й розмірковувала, що ти міг би підвезти мене додому.

— Звичайно, Галю, підвезу. Я вже виходив з лябораторії. Де ж ти тепер?

— Я буду чекати на сходах біля чотирьох колон.

— Добре. За десять хвилин буду там.

Сонце сідало на спочинок — сідало в буквальному розумінні цього слова, на гострі верхів'я дерев. Стомлене, але щасливе сонце посилає людям прощальну усмішку. Так само, як і люди, воно за день напрацювалось і раділо, що вже піде спочивати...

Борис і Галя ще з годину ходили понад озером по прибережнім піску. Зняли черевики й несли їх у руках, а хвилі м'яко лоскотали їм ноги й легенько обсіпали срібним пісочком та дрібними черепашками. Лагідно, мило... А Галя така чиста, свіжа й рожева, така легенька й безтурботна, як біла хмаринка на осяяному вечірньому небі...

А Борисові було так порожньо, так сумно на серці...

22. Кури

Коли Діяна увійшла в своє помешкання, їй здалося, що вона заблудила. Накурено, задушно, гамірно, як на базарі. Щось із дванадцятро дівчат у різноманітних піжамах, тяжкі парфуми, орієнтальна музика грає — наче в турецькій гаремі. Дженні, одягнена в смішну червону піжаму, що уподібнювала її до Санта-Клоса, розносить на таці якусь їжу. Підлога закидана лушпинням та обгортками з цукерків.

Це була піжамна гостина, або ще інакше — «курячі збори», на які сходяться самі дівчата, вбрані в екстравагантні піжами, часом і спеціально для цієї нагоди куплені. Бідніші дівчата роздобували якісь «античні» вбрання на випродажах. Розмовляли, співали, танцювали, їли до знемоги, сиділи пізно, поки сон не перемагав, а тоді й засинали, хто де був: на канапах, на кріслах, покотом на підлозі . . .

І що за піжами! Довгі нічні сорочки, схожі на вечірні сукні, коротенькі «бейбі-долл», прозорі негліже з одчайдушними декольте. Одна, що вдягла найодвертішу сорочку, скоро в ній змерзла й мусіла зверху вдягнути свій звичайний та ще й не дуже чистий светер. Інша дівчина вдягла мексиканське пончо; ще одна вдяглася, як в'язень, у смугасту чорно-білу піжаму.

— Це моя співмешканка Діяна, — почала знайомити Дженні. — А це мої однокурсниці з університету. Деяких ти вже знаєш, а з рештою знайомся сама. Роздягайся і приставай до товариства!

— От добре, що ви вдвох живете в такій великій і недорогій квартирі, — промовила обсипана веснянками Лінда. — Мені гуртожиток у печінках сидить: вставай по дзвінку, лягай по команді, до вбиральні йди за розкладом і думай за дозвіл від матрони, яка до всього свій ніс суне! Навіть під подушку лізе та любовних листів шукає! Коли б то мені їх хто писав! . . . А вам тут — море по коліна: хочеш — вставай, хочеш — спи, хочеш — на лекції не йди...

— Звідки ти це взяла? Лекції для нас починаються о тій же годині, що й для вас. А чому ж і ти не живеш на приватці?

— Я сама з Моренго, може знаєш таке маленьке містечко в Ілліною. Ми небагаті. Найняти навіть скромну кімнату — дорого, а головне — прибирати її треба . . . Я шість місяців у тітки мешкала, то мало не здуріла!

— А що таке? Була до тебе недобра?

— Цього сказати не можна, але . . . Страшенно боялась хворіб. Перед їжею посуд лізолом полоскала, щоб часом якого мікроба не проковтнути, а через те вся її їжа смакувала, як рицина! Змушувала мене, як дитину, що п'ять хвилин руки мити . . . Але найгірше те, що — не дивлячись на те вічне миття — тітка уявила

собі, що в неї в животі завелася жаба. Я спершу сміялась, потім почала доводити їй, що якби яка дурна жаба й залізла до її живота, то вона б там здохла . . . Але все було марне . . . От одного разу я підмовила свого бойфренда, студента-інтерна, щоб він звільнив її від тієї напасти. Майк прийшов, із серйозною міною оглянув тітку і ствердив, що в неї в животі таки сидить жаба. А тоді дав їй склянку води, сказавши, що то отрута для жаби, звелів нахилитися над мискою та заплющити очі. А тим часом швиденько вийняв із коробочки справжню живу жабу й укинув у миску.

— От ваша жаба й вискочила! Бачите? Тепер уже її в вашім животі нема!

— Оце так доктор! — сміялися дівчата. — Нам би такого!

— Еге, які хитрі, знайдіть собі самі, — огризнулась Лінда.

— Та не для нас, — відповіла дівчина, — моя бабуся також каже, що якось вона заснула під яблунею і їй у горло вуж вліз!

— Справа в тім, — знов заговорила Лінда, — що його лікування не допомгло. Через кілька днів тіточка заявила, що жаби вже наче нема, але вона розвела в животі жабенят і вони там плигають, як навіжені.

Дівчата шаліли від реготу. Нарешті, Дженні спитала, крізь сльози:

— Що ж ти тоді зробила?

— А що ж? Вибралась від тітки, та й маю спокій. Хай сама собі жабенят розводить!

— А я жила спочатку при мамі, — розказувала висока руденька дівчина, яку дражнили Морквою. — Здається, що не може бути нічого кращого, як жити при матері? Але мамі бувають різні . . . Моя ніяк не хотіла вирости. Як почала собі зменшувати вік, то вже мені вісімнадцять, а їй усе тридцять, хоч бери мені та пелюшки надягай, щоб до її віку пасувати! Їсть самі салати та шпінат, і мене тим годує. Їй воно й не шкодило: фігуру мала кращу, ніж я, але з мене зробився стручок зеленої квасолі. І що б я собі не купила — міні-спідничку, штанці чи й нагрудник — не обернешся, як воно вже на мамі. Так вона втішалася, що із своєю дочкою однаковий розмір носить! І не було в мене ні цілої сорочки, ні панчіх без »доріжки«, а я ж на все сама заробляла . . . Довелось і мені від неї виїхати, так як кілька літ тому тато . . . У гуртожитку, принаймні, замкну шафу на ключ, та й маю спокій . . .

Розмову перебив сильний стукіт у двері.

— Хто там? — налякалася Дженні.

— Це я, Розалія, а зі мною — представник чоловічого роду!

Піднявся страшний вереск.

— Чоловікам не можна! Ми в піжамах!

— А він без піжами! — прочилася Розалія.

Дівчата ховались за крісла, дехто запинаявся чим попало, інші ж виставлялись напоказ у принадних позах. Двері відчинились і в

кімнату ввійшла одягнена в широкий плащ Розалія. Розстебнувшись, вона витягла з-за пазухи маленького чорного пудлика й представила:

— Знайомтесь: це Джіммі, хлопчик.

Знов почали верещати, качатися по підлозі, душити в обіймах Розалію і цуцика. Дженні знову подала частування. За її щедрість дівчата любили в неї збиратися.

Наступною точкою був обмін убраннями. Поприносили все, що було замале, або завелике, що не личило або надокучило. Кожна міряла все, що на неї налазило, і тільки Дженні з того не скористала, бо на її корпулентну постать нічого не підійшло. Розалія вдягла »шеміз« із двадцятих років». Де не взявся чарлстон, і Розалія, як фурія, закрутилась у таці, а за нею й усі інші.

Натомившись, почали говорити про зачіски, міряли капелюхи, випробовували пудри й фарби. Говорили про все на світі, крім остогидлого навчання. Професорів не обминули, але не у зв'язку з наукою. Особливо часто чулось ім'я Алі Ахмета, або інакше — »Алі-хана«, викладача арабської мови та східних літератур, відомого на весь університет зальотника й бабія.

— Шкода, що він одружений, — зідхнула Морква.

— Не журись, він — мусулманин, і тобі в його гаремі місця вистачить.

— Як на мою думку, це навіть ліпше. Принаймні знаєш, з ким справу маєш, і не дуриш себе всякими гаданнями-сподіваннями. . .

— Там у нього ще один колега є, не араб, але теж арабську викладає. Здається, українець, — доповіла Розалія.

— Так, я його стріла в українським клубі. Він наш опікун.

— А що ти там робиш? Ти ж американка!

— А я їх підтримую, щоб десяток набрався. Мене Діяна попросила.

— А що, Діяна українка?

— Трохи. На одну чвертку, — усміхнулася Діяна. — Але, здається, тепер уже трохи більше!

— А що ти переливання крові отримала?

— Ні, переливання ідей.

— Геть з ідеями! Сьогодні ми не хочемо думати, а тільки веселитись. А цей ваш український араб теж гарем має?

— Думаю, що ні, — здвигнула плечима Діяна.

— Одне, він уже одну одаліску підчепив, — завважила Морква: — твою приятельку з бібліотеки, Дженні. Ту, що у вищій сорочці.

— Ну й що? То їхня справа. Давайте змінимо тему.

23. Чорно-білий роман

В цім «курячим товаристві», з котрого Діана втекла б, якби було куди, чим гарніша була дівчина, тим лагідніша. Негарні бісились, як фурії, і всіх хлистали своїми довгими й колючими язиками. Звичайно, найбільш обмовляли тих, що не були присутні. Особливо часто згадувалось ім'я Цинтії.

— Ото задавака! Я запросила її на сьогоднішню вечірку, щоб потім сказати, що, на жаль, решта товариства вирішила її не прийняти. І що ж маю в подяку за доброзичливість? »Я, каже, на такі речі не маю часу«.

— Нахаба! Начебто у нас так багато часу! Начебто наш час не одним годинником міряний! А як, до речі, її роман із Семом?

Сем був університетський двірник, молодий негр, що розрісся нестримно й буйно, але його мозок не зміг розвинутися пропорційно до потужного тіла. Проте, Сем був старанний і лагідний. Безупину з чимсь вовтузився й до всіх посміхався добрячою, нетямуючою посмішкою велетенської дитини. Особливо любив він дівчат і все товкся біля жіночого гуртожитку. Не можна сказати, що він занедбував інші будинки, але як треба було знайти Сема, то найперше його шукали десь біля дівчат.

— У них роман? — зацікавилась Діана. — Я знаю, що часом багачі приятелюють із неграми.

— О так, страшений роман!

І Діана довідалась, що дівчата дурять бідного недоумка, запевняючи його, що він подобається красуні Цинтії.

— Знаєте, що я вчора підстроїла?

— А що?

— Шепнула Семові, що Цинтія хотіла б квітів.

— І що?

— Того ж вечора приніс. Величезний букет червоних троянд.

— А Цинтія?

— Ти ж знаєш її. Цинтія не терпить негрів, але, як справжній сноб, того не показує. Подякувала й прийняла квіти, та як Сем вийшов — викинула їх на сміття.

— Подумайте! — зідхнула Морква. — Такі гарні квіти пропали. Якби я знала, забрала б із смітника!

— Вони не пропали, — заспокоїла її Розалія. — Я зараз же їх видобула з коша й поставила в нашій залі на столі, на виднім місці, щоб Семові в вікно видно було.

— Слухайте! Давайте влаштуємо їм побачення! — скрикнула подзьобана плямами дівчина, що її, мабуть, ніхто не просив на побачення... — Аджеж ви знаєте, що Цинтія має романтичну звичку — гуляти в суботу вранці над озером із своїм песиком та

з книжкою сонетів Петрарки чи ще якогось дурня. Давай скажемо Семові, що вона його просила прийти туди!

— Оце ідея! Хай її королівська величність не сумує на самоті! Завтра ж і влаштуємо виставу!

— Ні, не завтра, — заперечила Розалія. — Трохи треба зачекати, а то ви мені наробите халепи. Я ж тільки вчора підлаштувала ту інтермедію з трояндами і Цинтія вже знає, що хтось ті квіти витяг із смітника. Крім мене, в залі нікого не було. Але, як кажуть у нас в суді: ніхто не винний, поки це не доведено. Тож трохи почекаємо.

Поволі дівчата почали засинати, як кури на сідалі. В Діяни боліла голова. »І це називається — дівчата?!« — думала вона. »Яке безглуздя, яка пустота, який бруд! Добре, що хоч Дженні не така: вона не обливає поміями всіх навколо, але нащо ж вона їх запросила? Мабуть тому, що сподівається своєю гостинністю друзів придбати. Але ніж такі друзі, краще вже ніяких. Завтра ж їй вичитаю, щоб більше їх не приймала, врешті ж, це й моя квартира. Де ж дітися з цієї задухи, з цього брехливого злоязикого середовища?! О, я знаю де: серед українців, де ще не пропали здорові засади, сімейний мир, приятельство, пристійність. Де я між ними не бувала, таких брудних балачок і пліток не чула...«

— Спить уже твоя монашка? — почувся шепіт Розалії.

— Цить, бо почує, — притишувала її Дженні. — Вона справді добра дівчина, тільки старша від нас — і вже осідає...

Голоси у вітальні зливались у куряче квоктання й кудкудакання, і під цей квокіт Діяна нарешті знеможено заснула.

24. Вареники

— Діяно, чи буде в нас сьогодні лекція? — нерішуче запитався Борис.

— Ви казали, що задзвоните, а тим часом уже три тижні минуло, а від вас ні гу-гу. Що ж, може ви вже розлюбили Росселя, а разом із ним і українську мову? А може хочете змінити вчителя? Може, Россель...

— Ні слова про Росселя! Він одружується, і дай Боже йому щастя. Він мені навіть прислав запрошення на весілля! Але мені все одно. Я вже давно з ним попрощалась, уже переболіла, а тепер аж легше стало, що вже між нами все назавжди скінчено. Українську ж мову дуже люблю й ніколи не покину. Я ж уже чимало чого навчилась... Але... На жаль, з лекціями ще трохи треба почекати.

— Але чому ж, чому?

— Недобре почуваюсь, все одно нічого б не навчилася.

— То може б я вас провідав?

— О ні, це не справжня хвороба, просто не дуже добре чуюсь. Ще два тижні почекайте. Тоді будемо вчитись. Тоді вже жаба буде жити!

— Ага, жабу згадали! Але що за таємниці? Чому ви мені не довіряєте? Це не по-українськи.

— А я ж іще не зовсім українка. Не турбуйтеся, справді все гаразд. Я до вас задзвоню. Добраніч, — сказала Діяна по-українськи й повісила слухавку.

Тиждень без навчання з Діяною — тиждень без нагороди за напружене навчання в університеті; будні без свята. Борис уже зрозумів, що Діяна йому дуже важлива, вона ввійшла в його життя й тепер йому її болюче бракувало. І в чому, нарешті, справа? Це ж двадцяте століття, доба розщепленого атома, мандрівок у всесвіт, час чудес у медицині, час психоаналізи й самоаналізи. Люди вже не закопують, не душать своїх почуттів, а вільно й одверто говорять про речі, що їм потрібні для життя і щастя. А тут — якісь старомодні натяки, загадки, замовчування, одним словом, — морочення голови; себто, не одним, а двома словами, але люди чомусь і на ціле речення кажуть «одним словом». Мабуть, тому, що не вмючи щось висловити одним словом, тратять на те цілі речення... »Стривай же«, — подумав він: »Що буде, то буде, — я просто поїду до неї ніби по свого словника. Ніколи такого не робив, а от тепер зроблю! Може до чогось і докопаюсь як не від Діяни, то хоч через Дженні — та багато простіша...«

У вікнах другого поверху світилося, але нікого не видно. Швидко, щоб його не завважила котрась із дівчат, Борис проскочив у вхідні двері й задзвонив. Відчинила Діяна: у фартушку, на кучерях рожева квітчаста хустина, руки в борошні...

— О, це ви... А ми якраз гостя на обід чекали...

— То я, виходить, дуже недоречно приперся. Вибачте, що я без попередження. Я тільки проїжджав цією дорогою й хотів свого словника попросити — на один вечір, а взавтра вам знову віддам. А я ж не знав, що ви на когось чекаєте...

— Що ви собі думаєте? Ми ні з ким не умовлялись, самі собі вправляємось у куховарстві. А гість буває й нежданий. От ви ним і будете. Заходьте вже до хати. А говорячи про гостя, пригадала я одну жидівську пісню...

— Яку?

— В ній розповідається таке: дівчина роздобула муки, яечко, масла — і варить галушки. Та й співає, що вона харчі так-сяк дістала, а от де дістати любого гостя, щоб ті галушки поїв та й похвалив? От так і ми з Дженні: наварили, та й чекаємо, щоб хтось наші галушки поїв. Ой, треба ж на них глянути. Дженні, як там справи?

— Кипить, як дурне, — обізвалась із кухні Дженні. — А що з ними робити, як вони з горщика вилазять?

— Я не знаю. Цього в книжці не зазначено.

— Може, зняти покришку? — порадив Борис.

— Дженні, зійми покришку. Лови, лови, втікають...

Борис розглядався по хаті. Вперше він тут був не як учитель і за весь час ніколи він не звертав уваги на ті милі дрібниці, що стояли на полочках або висіли на стіні. А що це? Світлина дівчини в українськiм убранні. Таж це Оксана! Ну, звичайно, вона ж приятелька Дженні. А це що на столику? Український часопис! »Свобода«! Де ж вона її купила? В університеті »Свободи« не продають... Ага, ця газета не куплена: на ній наліплена адреса Діани Сміт!

Дальші розвідки перебив прихід, або краще кажучи, урочистий в'їзд дівчат із їхньою стравою. Діана котила маленький столик на коліщатах, а Дженні несла стосик тарілок і начиння. Вони швидко прибрали стіл, і тоді Дженні (а не Діана), заїкаючись, промовила по-українськи:

— Прошу вас до столу.

— А як же це так? — вигукнув Борис. — Навчав одну, а вивчив двох?! А ви також із українського роду?

— Ні, я стовідсоткова американка. Але трохи прислухалась до ваших лекцій. А крім того, Діана часом практикується зі мною.

— Бо нема до кого іншого, — додала Діана.

Борис простягнув свою тарілку й Діана поклала йому кілька... вареників! Як тут опинились вареники? А це ж були вони: гарячі, свіжі, вони розкішно плавали в маслі й були, мабуть, із сиром.

— Діано, Дженні! Звідки ці вареники?

— Та ви їжте, поки гарячі! І поки ми самі всі не поїли, бо голодні.

— Ви їх самі наварили?

— Не сама, а з Дженні.

— А хто вас навчив? Якась українська подруга? Може Оксана?

— Подруга, що їй на ім'я — книжка. Ми взяли припис із українського журналу. З »Нового життя«. Тільки це було не легко. Поки один кінець вареника заліпиш, начинка з другого боку вилазить! Так деякі й лишилися роззявами...

— Вони дуже смачні. Кращих і моя мама не зварить.

Скоро від вареників лишилося тільки масло, і всі троє пішли, за національним американським звичаєм, мити посуд.

— Діана ще хоч української крови четвертину має, а ви, Дженні?

— Може й я маю, або матиму, — засміялася Дженні. — Ви от познайомте мене з добрим українським хлопцем — я йому вареники варитиму. Щоб було кому мої вареники їсти, так, як ото в жидівській пісні сказано.

25. Льодолом

Справи у В'єтнамі гіршали. Скільки б не сипали американці бомб, куль і хемікалій, В'єтнам висилав нові й нові лави партизанів, що без надуми йшли в вогонь і в воду, клали своє життя, як міст для наступних лав, і живою лавиною людських тіл відтискали супротивника разом із «дорадниками» в непрохідні хащі й погубні болота. Листи американських вояків і телерепортажі нарешті дійшли до свідомости населення. Стало очевидним, що це не вистава, а дійсність.

Ясного листопадового дня з дзвіниці університетської церкви грали дзвоники-карілони. Слухаючи ті прекрасні мелодії, озивалося серце навіть в атеїстів. Врешті, в кожному серці є Бог, тільки не кожен це усвідомлює. В найбільшій залі збирались молодші на концерт місцевої негритянської групи — «Soul Brothers». За них провадили пропаганду соціалістично настроєні білі студенти.

— Зараз негритянські мелодії та їхня манера співу популярні по всій Америці, білі виконавці роблять на тому мільйони, а це несправедливо. Даймо з того частину й для джерела тієї музики — для кольорових! У ті часи негри вимагали, щоб їх називали «кольоровими», а не чорними.

На Стаговому полі закінчувався футбольний матч. Мало хто на те дивився, бо студенти цього престижного університету не мали часу для забав, особливо тепер, коли посилився темп мобілізації в армію, коли тих, що мали гірші оцінки, посилали на війну. А на війну, та ще на таку, в якій наші програють, хто б то хотів іти? Добре бити, але як тебе б'ють то біда! Організація SDS (Студенти за Демократичний Лад) розгортала гарячкову кампанію проти системи рангу оцінок. Посилали петиції до всіх можливих установ. Члени Антипризовної Ліги ходили по університетських подвір'ях із плякатами: «МИ НЕ БУДЕМО ВОЮВАТИ ЗА В'ЄТНАМ!» Ті, що їх мобілізували, відмовлялися йти до війська як непротивники злу або свідомі заперечувачі війни.

— Президент Джонсон буде в Чикаго цієї п'ятниці! Зіпсуємо йому настрої так, як він нам псує! — кричали юнаки.

— Робимо мітинг на кампусі, а потім рушимо походом до готелю Гілтона.

— Обкидати його помідорами!

— Або ще чим гіршим!

— Геть із таким президентом! Ми хочемо іншого!

— Хочемо Боббі Кеннеді! Він нас розуміє! Він завершить діло свого покійного брата!

— Боббі Кеннеді — наш чоловік!

Президент призначив спеціальну конференцію в Чикаго під керівництвом професора Такса для перегляду призову до армії. Студенти трохи втихомирились і стали готуватися до дебат, а тим

часом і з наукою треба підтягнутись, бо ж не всі мають досить сміливості, щоб відмовитися від мобілізації. Краще вже підвищити оцінки й легально врятуватися від В'єтнаму.

— Добре тобі, — казав до Бориса «математичний геній»: ти вже своє відбув!

— Та й тобі не погано: ти ж у клясі перший, то хоч би фронт підійшов до самої Америки, на тебе черга ще не дійде.

— А багато студентів шукають порятунку в інший спосіб, особливо ті, що дісталися в цей університет по-знайомству. Ось читай! І Оксана тицьнула в велику об'яву в новій університетській газеті «Інша», що надумалась конкурувати з традиційним «Брунатним листком». В головній залі заповідалась лекція «пророка» Тимофія Лірі, професора, що став проповідувати психоделічні наркотики — марігвану й LSD, особливо останній із них. Власне, цього четверга Лірі давав аж два сеанси, бо на вечірній всі квитки були моментально розпродані й довелося, в погодженні з «пророком», заповісти ще один о четвертій годині дня.

— Ти, може, підеш? — запитала Оксана.

— Я — ні, але наш «геній» збирається.

— О, так, — буркнув «геній». — Марігвану я й так курю, тому то я й геній. Тільки ви мамі не кажіть, бо вона в мене старомодна. А от LSD ще не пробував, але неодмінно спробую.

— Юрку, ти здурів! — вжахнулася Оксана. — Ти ж себе знищиш! Хіба ж ти не бачив, які привиди швендаються по кампусі та нападають на студентів, щоб роздобути грошей на наркотики? Вже багато з них кинули науку, а оце нещодавно один із вікна кинувся на брук і вбився, бо він думав, що полетить.

— Звичайно, не всі це можуть. Але ті, що можуть, поширюють свої перцепції, бачать далекі горизонти, недосяжні іншим!

— Піди краще до Дженні та покуштуй її вареників!

— І це можна, одне другому не завадить!

В останні часи Юрко заприятелював із Дженні, може якраз на базі її куховарських талантів. Він був страшенний ласун і солодун, а Дженні рада була йому догодити. Юрко помітно товщав, а Дженні помітно похудла, і це приятелювання обом ішло на користь.

Вже час починати засідання клубу, але не всі поспішили. Голова клубу, Оксана, робить підсумки можливого:

— Діяна не прийде — в неї завтра іспити. Олікун наш є. Борис є, я, начебо, також є. Дженні тут, геній, Наталка, Ліда й Максим. Лікарі з нареченими дзвонили, що не можуть прийти. Вони вже формально заручені й тому їхні дівчата не дуже то поспішають до українського клубу. Думаю, що можемо починати. На порядку деннім два питання: індивідуальні звіти — що хто доброго зробив, або що хто доброго почув. І друге — пляни на майбутнє. Починаємо по черзі.

— Від себе починай.

— Ну, гаразд. Я відкривала малярську виставку, на якій жоден із вас, крім Дженні, не був.

— Ти ж знаєш, іспити на носі!

— На носі завжди щось є, хоч би й чиряк. Просто треба взяти собі за закон хоч раз на два тижні показатися в українськiм товариствi.

— Алеж там так нудно . . .

— Робіть щось, щоб було не нудно.

— А як були твої вірші, Оксано?

— Та нічого, я, знаєте, грала другу скрипку, тому й свої вірші читала тихесенько й невиразно. Казали, що маю талант. Але, що мій талант із такими, як Симоненко, Ліна Костенко, Драч! От де наша весна! От де надія України! Ну, продовжуємо наш порядок денний. Більше я нічого не робила. Слово має Борис.

— Якраз я купив чудову книжку — у Франції видали її наші емігранти, а матеріяли роздобуто підпільно. Ось вона: »Лихо з розуму« Вячеслава Чорновола. Тут він нам показав, яка тепер в Україні молодь зросла. Як весняна вода, що прориває греблі, як льодолом! І під такою грубою силою, в такій дикій неволі вони встають на оборону нашої батьківщини! Щасливе це десятиліття — воно зродило нове покоління, покоління ШЕСТИДЕСЯТНИКІВ. Що не можна було надрукувати там, продісталось до нас і заговорило на весь світ. Прорвалась залізна заслона, ламається віковий лід! Іде весна!

— Дай сюди ті книжки! — схопила Оксана. — Де ти їх дістав?

— Є в нас Самвидав. Книжки можна дістати в наших книгарнях або поштою. Ось дайте я вам, замість довгих доповідей, Ліни Костенко вірш прочитаю:

Було на світі плем'я — інки.
Було на світі — і нема.
Одних приставили до стінки,
А других вбили крадькома . . .

— Це ж не про інків, це про нас, — ахнула Оксана. — І це таке вона відважилась написати?

— Слушайте далі:

Прийшли господарі нові,
Войовники і товстосуми . . .

І от, в атмосфері чужого насилля, озивається голос:

А голос нудився без міри
За тим колючим дротом нот —

— Розумієте? — глянув Борис на всіх, шукаючи Діяну, хоч і знав, що її нема, — за колючими дротами, де вже посадили Караванського, Заливаха й Мороза.

Ячав, метався диким звірем
У тюрмах шкіл,
У клітках мод.

Йому під силу велич опер,
Врочистий грім чужих молитв,
А він, могутній, чинить опір,
Співає те, що кров велить.

— Що велить українська кров... — прошептала Оксана. — Так, це велика поетеса, така, як Шевченко. Він би її своєю донею назвав!

— Ще щось почитай! — просили студентки з стейтового університету.

Борис читав на зміну з Оксаною. Чудові ліричні вірші, такі трагічні, такі особисті, сповідь м'ятежної душі...

»Дніпре, Дніпре, ти, як мій народ, —
Гордий, волелюбний і могутній«...

— А я оце бачився з одним студентом, що роздобуває всі ці матеріали та пробує їх видавати. Він вирішив присвятити себе тій ділянці цілковито. Він нам такі речі розказував, що аж не віриться! По всій Україні зараз буря йде, народ прокидається. Всі поети, що мають талант і совість, на цей поклик озиваються — навіть офіційні партійні речники. Андрій Малишко, наприклад, написав гнівну й глузливу баладу про анонімщиків, про донощиків, що пишуть наклепи на сусідів і знайомих. А наші історики виступають проти перекручення й замовчування української історії, а малярі — проти колгоспних графаретів, а юристи — за конституційні права України, а педагоги — проти русифікації в школах... Їх арештовують, засилають на Сибір, а вони й звідти воюють — такі не замовчать. То як же нам мовчати тут? Я думаю, що ми повинні воювати за Україну в науковім світі, не тільки тоді, коли вже скінчимо навчання, а ще й тепер, студентами. Аджеж молодь має найбільше енергії, вона ще не стримана вимогами сім'ї, здоров'я, служби... Подаймо руку нашим братам в Україні! Тягніть до нашого клубу всіх своїх українських і неукраїнських знайомих — будемо й ми боротись!

26. Дуже проста розгадка

Дерева вже голі, але день напрочуд теплий. Такі чудеса в Чикаго бувають часто — на відшкодування майже неіснуючих весен. Заходило сонце, шаруділо листя під ногами, а на травнику де-не-де розцвітали здезорієнтовані кульбаби. Вони думали, що це весна. І так думав Борис.

Він сидів із Діяною при вікні й любувався надвечірнім краєвидом. Навмисно сіли на балконі. А внизу, в партері, плескалися хвилі гомінливого студентського моря, спліталися гірлянди цигаркового диму, з'єднувалися руки закоханих, що не цуралися прилюдної інтимності...

Промовець запізнився. Напруга чекання через ліниву апатію переходила в роздратування. Дехто розлігся на двох кріслах, закинувши ноги на спинки крісел другого ряду й часом зачіпаючи спину людей.

Плетиво каштанного гілля... А не так ще давно воно було вкрите щирим золотом листя... Малярі копіюють химерні візерунки гілля, але чи могли б вони щось таке створити? Як не малою, а все ж то — імітація!

Раптом світло погасло. Підставивши плечі під прохолодний шовк вітру, що зачіпав її крізь вікно, Діяна повернулася лицем до сцени. З'явився декан відділу і, виправдуючись за спізнення промовця, повідомив, що причиною запізнення є автомобільна катастрофа, з якої письменник Дос Пассос, на щастя, вийшов цілим. Студенти зустріли цю вістку оплесками.

Затихло клацання жувальної ґуми (еге ж, студенти, як і діти, дуже її полюбляють!), роз'єдналися руки закоханих, ноги забралися зі стільців. Студенти сиділи рівно, як у церкві; аджеж — це був САМ Дос Пассос. Кожний знав його, хоч і не кожний читав, і це була нагода почути голос славного письменника, що народився й виріс у цім місті. Дос Пассос, високий і худий, схожий на священика-аскета, зовсім не подібний на того одчайдушного новатора, родоначальника пізніших «бітників» літератури, що в 30-их роках виступив із революційним стилем кіносценарія, з калейдоскопом розмов, що розсипаються, як камінці, конгломератом газетних заголовків, людських підсвідомих думок і огидно-правдивих образів. Лекцію він почав читати з листка, далі став лише зрідка заглядати в свої нотатки, тоді заплутався, згубив місце в паперах і, махнувши рукою, шпурнув шпарґали на підлогу.

— Оце вже мистець, — шепнула Борисові Діяна. Їй шкода було, що через того каштана вона забралась на балкон. Каштанів багато, а Дос Пассос один. Може він скоро вмере й ніколи більш ця зустріч не повториться. А його глухий голос не завжди долітав до балкону.

Письменник розчарував «модерністів». На старші літа він завернув цабе, став на релігійну стежку, радив учитися на класичних зразках... А нащо вчитися, коли й так можна творити шедеври? Ні, Дос Пассос доводив, що навіть найсміливіше новаторство базується на класиці й до неї неодмінно повертається — хоч би й на прикладі Пікассо... Свою промову він закінчив просто *благанням*, щоб студенти більше читали.

— Так багато тепер книжок! Вже нема таких людей, як у античному світі, що все на світі перечитали. Але є змога прочитати

кращі книжки, і вам самим належить вибір. Тільки не читайте підручників, оглядів і хрестоматій. Читайте оригінальні твори. Бо читати конспекти — це те саме, що читати куховарські приписи замість того, щоб смакувати страви.

— Щось він сам так виглядає, ніби не їсть, а тільки приписи читає, — зауважила Діяна.

— Ш-ш-ш!!! — засичали студенти. Але промовець уже закінчив, і тепер на сцену дерлись із усіх боків дівчата, щоб дістати його автограф або хоч постояти коло нього, а потім колись розповідати внукам: »Колись я стояла біля Дос Пассоса так близько, як оце біля тебе«.

Борис і Діяна вийшли надвір.

— Цікаво, правда? От як модернізм осідає! У нас також є така течія. Цікаво, які вони будуть через двадцять літ?

— Борисе, — а чого це ви прийшли на літературний виступ? Ви, хемік?

— Треба було з'явитися на збори нашого клубу, то знали б, що і в хеміка є серце. Всі науки пов'язані, бо в основі кожної лежить життя. Котра година?

— Восьма.

— Сідайте до мого авта, відвезу вас додому.

— А я не хочу автом їхати, хочу йти додому пішки. Тепер я так мало буваю на свіжій повітрі.

— А що ж мені, авто тут залишити? Хібащо обійдемо бльок, а тоді в авто, добре?

— Хай буде так.

— Діяно, чому ви покинули навчання української мови?

— Хто вам таке сказав? — аж обурилась Діяна. — Я ввесь час вчуся, майже всього »Кобзаря« прочитала!

— І зрозуміли?

— Так! І плакала!

— Над »Катериною« чого доброго?

— Так!

— Але ж Діяно, тепер це трохи смішно... Ви ж тільки подумайте: батьки виганяють дочку за те, що народила нешлюбну дитину! Це звірство!

— Тоді були інші закони. Я їх розумію. А от ви — ні. Шкода!

— А чому ж усе-таки не хочете зі мною вчитись?

— От приперли мене до муру! Ну, нічого, вже криза й так добігає кінця, скажу. Ви все говорите про високі матерії й шукаєте складних мотивів, а справа зовсім проста й навіть дурна. Ви забуваєте, що я — жінка, з притаманними їй примхами. От захотілося мені нового плащика, та не простого, а з лисячим коміром — і я вибрала собі чудове кашмірове пальто. Чи ви знаєте, що таке кашмір? Ні? Ну, то може й не зрозумієте мене. Мені страшенно сподобалося те пальто. А коли спитала про ціну, відступати було запізно: плащ прилип до мене й не хотів скидатися.

От і мусіла кусати лікті й не витратити грошей ні на що, крім мінімального живлення. Якби не Дженні, то може б і з голоду пропала! Отож, я не мала чим платити вам за лекції. Але ще лишилась одна вплата — і тоді я вільна. Та ось як побачите мене в тім плащі, то аж закохаетесь!

— Я й так уже закохався, — вирвалось у Бориса.

— Що-о-о? Я ж на жарт сказала!

— Ну, то й я на жарт. От чого ви навіть схудли! Це з вашого боку все ж не чесно: не сказали мені в чім справа, а я собі голову сушив — що сталося! Що вже я тільки не передумав — а до такої речі, як кашмірове пальто, не доміркувався... До речі, Діано, вже час настав, що я не можу з вас брати гроші за лекції.

— З якої речі? Я така багата, як і ви. Пальто вже майже виплачене.

— А з тієї причини, що ми тепер на лекціях говоримо про справу, що мене, можливо, більше цікавлять, ніж вас.

— Але все ж ми говоримо українською мовою, і це наука. А що розмови приватні — тим краще для вивчення мови.

— Якщо мої аргументи вас не переконують, то і я вам буду платити за каву й тістечка, що ви мені подаєте. Зараз же дам вам доляра за ті вареники!

— Доляра за вареники? Так мало? А за обслугу кельнеркам?

— Тоді ми квит. А тепер слухайте, що я вам скажу: кілька миль на захід звідси є дуже цікавий ресторан, «Палац Шабель» називається. Там місячне сяйво грає на лотоках млина, шумить і крутиться млинове колесо, а в ставу плавають риби. Їх можуть для нас зловити й засмажити на вечерю, просто при наших столі... Ну, всього не можу описати, я ж не Дос Пассос. Хочете зі мною туди поїхати? У вашім новім кашміровім пальті? Щоб я таки у вас закохався?

— У вас навіть грошей немає до такого ресторану їхати, бідний студенте. У мене теж нема.

— У мене є. Я наскладав ті гроші, що заробив за ваші лекції, і тепер ми з вами їх прогуляємо.

27. Убивство

Десята година ранку, а Діана ще ніжитьсь в ліжку... Добре, що сьогодні субота, і не треба поспішати на лекції. Через венеційські жалюзі гострими спидами проколало сонце, смугами намалювало дивні візерунки на Діанинім лиці, лоскотало її.

В коридорі настирливо дзвонив телефон. Це ж він, напевно, й розбудив Діану, вдершись у гарний, уже забутий сон... Діана встала з ліжка, але Дженні вже взяла слухавку.

Дзвонила Морква.

— Дженні, ти ще нічого не знаєш? А Діяна вдома? Ну, то нехай спить. Говори тихо, щоб її не збудити. Я тобі дзвоню з будки й не хочу, щоб хтось нас чув. Ти пам'ятаєш Цинтію Нодерер?

— Яку Цинтію? Я з нею не знайома. З якого факультету?

— Вона живе в одній кімнаті з Розалією. Пам'ятаєш, на піжамній гостині всі про неї говорили? Така багата красуня? Горда така була...

— О-о-о, тепер пригадую. Ну, то що там із нею?

— Вона померла. Її вбито сьогодні вранці.

— Як? Де? Хто?

— У парку біля озера, де вона завжди в суботу вранці прогулювалась...

— Із своїм песиком?

— Так, ще й ланцюжка тримала, мертва, в затисненім кулаці...

Песик скавчав і рвався, так що люди почули й знайшли її.

— А хто ж її вбив? Боже, це ж тепер таке в нашій місті, що вже не можна самій дівчині на вулицю вийти!

— Убивника знайдено. Це наш двірник Сем. Песик урвав шматок тканини з його штанів. А Цинтія була ще тепла, як її знайдено. Зараз же кинулись і зловили Сема. Він і не опирався. Признався одразу і все повторював »Я не хотів, я не хотів... Вона дуже пручалася...«

— Це ж той самий Сем, що тоді дівчата змовлялись влаштувати їм побачення?

— Тс-с, не так голосно. Так, той самий. Оце ж так і влаштовали. Розалія з дівчатами сказали Семові, що Цинтія його чекатиме біля озера. А йому багато світла не треба, тільки натякнути. Пішов, ні світ ні зоря, до озера, і що вже там відбувалося — не знаю, але Сем, як упреться, може бути досить сердитим.

— А як дівчата?

— Та сидять вдома й трусяться... Ясно, що на суді Сем усе розповість і викаже їх. Ох, які ми всі дурні, пусті й жорстокі! Як я себе ненавиджу! Радше ніж чекати на виклик у суд, я б і сама зголосилась у свідки, хоч я в тім участі не брала. Але знала про це й не спинила дівчат, не попередила Цинтію.

— Ні ти, ні я не винні. Ми не можемо за всіма наглядати — кожен хай сам себе береже. Мені ті витівки також не подобались, але як господиня я не могла сваритися з гістьми.

— Отож! Не годиться, не випадало, було незручно... А тепер от що вийшло! Ох, піду я до своєї тіточки, може вона мені щось порадить. Місця собі не знаходжу! А до тебе пізніше забіжу. Мовчи покищо, нікому не розповідай. Ти ж і так ні до чого не причетна.

— Причетна, — заперечила Дженні. — Винні ми всі за те, що не маємо громадянської мужності виступити проти зла. — Ці слова Дженні сказала вже сама собі, бо Морква повісила слухавку. Діяна вийшла із спальні.

— Я тобі, Дженні, тільки одне скажу: щоб мені цих квочок тут більше не було!

— Таж вони й так з того часу більше не заходили, бо ми з тобою святі та Божі, а вони марігвану курити хочуть, а може й що сильніше — бож усі побували на лекціях Лірі... А в нашій хаті ми навіть курити не дозволяємо звичайні сигарети...

— Так, після їх візити я три дні хату провітрювала! Дівчата, називається, сільфіди!

— Ти засувора, — аджеж і серед тих, що курять, є добрі дівчата.

— Але ти вибрала поганих. Ти ж розумієш, що, фактично, не Сем, а ви, ваші інтриги вбили Цинтію! Вибач мені, Дженні, ти в тім великої вини не маєш, але та Розалія — то добра пташка! Хто зна, до чого вона дійде. Тому недоумкові короткий крок був до божевільного вчинку, а ці негідниці його якраз і підштовхнули.

Дженні впала на ліжку й голосно, нестримно заридала. Діана перервала свою гнівну промову, кинулась до неї, стала її цілувати та гладити м'яке, мокре від сліз каштанове волосся своєї приятельки.

28. Мама

Ще з передпокою Борис побачив через причинені двері маму в кухні, в товаристві її постійного приятеля, Олексія Тарасовича. Стіл у осяйно-чистій кухні застелений мережаною скатертиною, в кришталевих склянках парує ясиновий чай, кілька сортів варення в прозорих вазочках і пірамідка маленьких тістечок на тарілці. Як звичайно, вони грали в карти, в «п'ятсот одно», пили чай, і видно було з їх облич, що вигравала сьогодні мама.

Олексія Тарасовича Борис пам'ятав ще з України. Найдальші спогади сягали тих часів, коли Борис, іще маленький безбровий білявий хлопчик, сидів на колінах у Олексія Тарасовича і, затаївши дух, слухав казки про Бабу-Ягу й вовка-сіроманця... Як це не дивно, Борис ясніше пригадував Олексія Тарасовича, ніж батька. Можливо тому, що тата вже нема на світі, а Олексій Тарасович тут із нами. Всі визначні події дитинства — перша їзда на коні, стріляння з бузинової пукавки, розкопування мурашника, клопітливе збирання рослин до гербарію, риболовлення — все це було зв'язане з Олексієм Тарасовичем, а не з татом. Батько завжди кудись поспішав, гарячився й сердився. І йому не можна було признатись про якусь шкоду чи витівку, бо він, ще не дослухавши до кінця, починав кричати й ляяти Бориса, здебільша й без причини. А Олексій Тарасович терпеливо й спокійно вислухував Бориса й заспокоював його: »Нічого, козаче, наступного разу вже знатимеш, як то воно буває...« Та ще й потішав якоюсь кумедною

витівкою — от наприклад, хоч би смішними »зайчиками« на стіні — тінню від складених долонь. А тато не вмів робити таких зайчиків! А проте Борис більше боявся лагідних, як він казав, »святих« очей Олексія Тарасовича, ніж гнівного голосу свого батька. Він скоріше міг би збрехати рідному батькові, ніж Олексієві Тарасовичеві.

Олексій Тарасович ніколи не був одружений. З молодих літ »прибився« до родини Дозорців — був старшим боярином на їхньому весіллі — і досі їх тримався. Ніщо без нього не робилося і не вирішувалось, і в кожному нещасті першим заходом було: »Біжи до Тарасовича!« І він негайно з'являвся, і тоді все вияснявалось, все ставало на своє місце. Кожну родинну справу Дозорців він брав до серця, як свою власну. Особливо тепло він ставився до Надії Михайлівни: не давав їй нічого важкого піднімати, помагав на кухні, купував їй квіти й різні дрібниці, що ніколи не впало б на думку татові.

Яксь глибока таємниця ховалась у його спокійних, як вечірне озерце, очах, і таємниця та не впливла на поверхню навіть після наглої смерті Борисового батька під час війни. Звичайно, не тільки мама, а й Борис уже догадалися в чім річ, але говорити про це вважалося образою батькової пам'яті, і так воно з тих пір продовжувалось і дотепер.

З тих пір, як Борис пішов до армії, Олексій Тарасович все більше часу проводив із Надією Михайлівною. Мати розуміла, що її пестунчик-одинак уже виріс і мусить мати своє власне, незалежне від неї життя, про яке вона навіть не все може знати, так само, як певного часу й вона усамостійнилась від батьків. Не буде ж вона його скрізь водити за ручку... Тому вона тихенько уступалась із його шляху, щоб він ріс не маминим синочком, а мужнім, рішучим, щоб міг дати раду собі й своїй власній родині. Коли її придбає...

— А, Борисе, здоров, козаче! — привітався Олексій Тарасович. — Ну що, гризеш науку? А ми тут в карти ріжемося. От тільки липова це гра: ні аритметики, ні тактики, ні психології... Може б ми у преферанса кинули, хоч одну маленьку пулечку?

Борисові зовсім не хотілося карт, але він пригадав собі, як у дитинстві ще молодий тоді Олексій Тарасович годинами возив його на спині та гуцкав на коліні — і охочим голосом відповів:

— Та я про це цілу дорогу тільки й думав. Від науки вже голова бамкає, як порожній дзбан. От тільки хай мені мама дасть якусь перекуску.

Пулька, на щастя, за півтори години розігралася, і Олексій Тарасович пішов переможцем додому.

Борис глянув на маму, що поралась із посудом. Бачачи її кожен день, він не міг зрозуміти, коли і як із молодої русявої красуні вона зробилася симпатичною сивою бабусею?! Хіба можна помітити, як відквітає квітка, як тане сніг, як жовкне листя? А воно

все міняється, все кудись іде. А врешті, мама не стала гіршою, вона може навіть і покращала. Раніше, за молодих літ, вона не мала добрих вбрань, носила що попаде, — тепер же добирала собі елегантні сукні, взувала зграбні черевики на середніх закаблуках, гарно укладала свої срібні лискучі кучері. В кожнім разі, вона напевно дуже подобалась Олексієві Тарасовичеві — от і має крихту свого осіннього щастя. А може й не крихту, а велике, повне щастя.

— Що нового сьогодні, мамо?

— Та ось знову отримала листа від «Марфуші» (так мати кликала тепер свою горопашну сестру). Просить, щоб джінсів прислати пар із п'ять. Ті, що я прислала, каже вона, внук її забрав і носить кожний день. А за ті, що я тепер пошлю, хоче дістати ліків для свого хворого чоловіка, а може й ще щось.

— А вони ж, мамо, досить дорогі . . .

— Та ще й якими податками обкладають посилки! На наших родинних почуттях, на сльозах бідних вдів та інвалідів большевики грубі гроші заробляють . . . От я вже читала в газеті навіть заклики: нічого в Україну не посилати, бо в першу чергу з того користає советська влада! Справді, мені аж серце болить, що я більше помагаю ворогові, ніж своїй сестрі . . . Але я думаю, що посилати туди речі таки потрібно, щоб наші рідні не пропали. Пригадую, як та ж Марфуша стояла в черзі до тюрми, щоб передати трохи пиріжків і яблук нашому татові, коли його заарештували . . . Тато потім розказував, що часом до нього щось і доходило, а частіше самі доглядачі те споживали. А щоб вони й подавилися . . . Особливо як щось дуже смачненьке . . . Часом ми навмисне передавали самий тільки хліб та яблука, щоб не кинулись на те тюремники . . .

А в тебе ж що? — запитала мати Бориса в свою чергу. — Як ваш український клуб? Діяна твоя як?

— О, вже «моя»? Цього б я не сказав. Але до клубу вона вчащає. А в клубі досить приємні новини: поперше, Оксана досягла того, що університет закупив велику українську колекцію — може чула ти, що полковник Демченко, виїжджаючи в теплі краї, продав свою бібліотеку?! Подруге, в нашій бібліотеці буде виставка українських книжок. Нам пощастило: мали бути виставлені чеські книжки, бо голова слов'янського відділу в нас — чех, та не встигли. То щоб не були порожні вікна, звернулися до Оксани — чи не могла б вона нашвидкуруч щось підготувати. А вона каже «Так! Українську виставку!» А тепер всім нам робота буде!

— А де ж ви стільки книжок наберете? Тільки ж почали їх збирати?

— На той час вже прибуде колекція полковника Демченка. А решту роздобудемо приватно, навіть з інших бібліотек позичимо. Гукнемо до всіх українців, хай допомагають! А ти, мамо, пови-тягай там із скрині свої вишивки на прикрасу.

— Та які там у мене вишивки, я не вмію так добре . . . От я

краще це питання на зборах нашого відділу СУА поставлю — в нас такі є мисткині, що справді буде що показати . . .

— А щодо Діяни, мамо . . . Скажіть, що ви надумали завтра варити?

— Та нічого ще не надумала! Я цього не пляную: гляну, що є в хаті, та й варю. А що б ти хотів?

— А так якби голубців?

— Можна й голубців, їх і Олексій Тарасович полюбляє.

— А може б ти, мамцю, й на чотирьох наготувала?

— На чотирьох? Гм, трудно, але якось уже постараюсь, — лукаво приплющила вона ліве око.

29. *Справи гіршають*

Все більше й більше студентів відлітають до В'єтнаму. Ненаситний Молох прагне людських жертв. Отут вони, бідні хлопці, щиро калялись, що замість сидіти за книжками, ниділи в університетським шинку під скромною назвою «Джіммі» — так звали власника-шинкаря. Студенти були кандидатами в світила, а Джіммі — всього-на-всього «бартендер» із неповною середньою освітою, але він був психолог і навіть психіатр, і з ним студенти ділили всі свої радощі й убоління. З батьком і матір'ю вони не могли знайти спільної мови, а от із Джіммі могли. А це було тому, що Джіммі на все притакував, з усім згоджувався, за все хвалив.

— Знаєш, Джіммі, як подумаю я, що ото на світі робиться: в Індії голодні діти мруть на руках у вагітних матерів, що поховають одне, а через тиждень народять вже нове дитинча . . . В Алясці безневинних тюленчиків на хутро б'ють. Курей позамикали в малесенькі клітки й перетворили їх на яєчні фабрики . . .

— Так, так, — зідхає Джіммі. — Безневинних теляток ріжуть, і їхнім м'ясом нас годують . . . Бідну моркву ще молоденькою з корінням виривають і варять на сильнім вогні . . .

— Ех, Джіммі, знаєш що — піду я у В'єтнам! Чого я буду тут відсиджуватися, під материну спідницю ховатися, як мої побратими там під кулями падають?

— Добре думаєш, хлопче, добре думаєш, — хвалить Джіммі.

— Ти не зрозумів. Я справді буду у В'єтнамі, але не там, де ти думаєш. Я піду на той бік, до в'єтконгів. Вороги також люди. Не дарма ж казав Господь — «Любіть ворогів своїх». І я їх люблю.

— Я теж, — згодився Джіммі й наповнив чарку джином.

— Я, як білий голуб, візьму до дзюба оливкову гілку й піду до них на переговори. Як президент цього не здатний зробити, то зроблю я, Леррі Бедлі.

— Збори, зроби, Леррі, обов'язково зроби, — підохочував Джім-

мі. — На ось тобі й оливку, — вкинув він зелену оливку, начинену перчиком, у склянку з джином.

В цей час розчинилися, як від буревію, двері, і в корчму увірвався зовсім молодий студент, на вигляд літ шістнадцяти. Він, власне, більше виглядав на гімназиста.

— Гей ти, свине, давай мені коньяку, подвійну порцію.

— Ти сам свиня, — розсердився Джіммі, котрому ніхто досі не говорив таких »компліментів«. — Прошу вийти звідси й іти собі туди, де є більше таких свиней, як ти.

— А я кажу, давай мені спирту, бо уб'ю!

— Цікаво, чим? Я ось тебе зараз оцим кухлем по кумполу трісну!

Хлопча раптом вихопило важкий скляний кухоль із рук шинкаря і перше, ніж той устиг сказати слово, розбив той кухоль об голову Джіммі. З тим разом розбилась і голова Джіммі. Джіммі, заюшений кров'ю, впав на підлогу. Кілька студентів, що сиділи в темних закутках, від переляку отверезіли, схопили хлопчика, що й не пручався, а стояв і лагідно до них посміхався. Хтось лив воду на Джіммі, інші дзвонили телефоном по поліцію. Джіммі вже очунявся й стогнав та пробував піднятися.

— Лежи, Джіммі, лежи, поки прийде інспектор.

Поліція зв'язала руки хлопчаків й знайшовши в його кишенях документи, стали їх перевіряти. Задзвонили до гуртожитку й викликали співмешканця цього хлоп'яти, китайця з Сан-Франціско.

— Це ж наш геній! — скрикнув китаєць. — Що ти тут робиш? Що ти накоїв? Мабуть, знову набрався ел-ес-ді! Офіцере, ви мусіли б професора Лірі арештувати, а не бідну овечку. Він не знає зараз, де він є.

— Знаю, — заперечив геній. — Я на сьомім небі. Мені так добре. Тут все в таких яскравих кольорах — ви їх, прості смертні, не бачите, але я, що скуштував амброзії, сприймаю всім своїм еством, навіть із заплющеними очима. Тільки якась свиня затулила мені сонце, і я мусів стерти цю пляму. Тепер знову всі барви світу грають радістю й вогнем.

Поліцай глянув на очі Юрка. Зіниці були чорні й широкі, майже на ціле око. Погляд блукав десь дійсно в іншій світі, і голос хлопця також лунав якимось дивно, неначе з високої віддалі.

— Досить велику дозу взяв. Запишемо в протокол і відвеземо його до лікарні. Джіммі також.

Так їх і повезли тією самою машиною скорої допомоги до того самого університетського шпиталю, і там вони ще з годину разом лежали поруч себе, чекаючи на т. зв. негайну допомогу.

30. Святий Вечір

Танцювали сніжинки.

Дивно, що вони, такі легенькі й ніжні, сідали на землю і шар за шаром творили тяжкі білі килими, що покривали дороги й хідники, сідали шапками на кущах, облущували гілки. Ось сніг уже до вікна доріс і лізе химерними морозними візерунками в самі вікна.

Дісталось цього року Пенсільванії! Розгулялися вітри, позамітали шляхи непрохідними заметами, взяли в полон авта, разом із усіма, що в них подорожували... Меткі »джіпи« поліції й армії розшукували в заметах подорожніх та відвозили до найближчих селищ, де вже чекали на них добрі самаритяни з гарячою їжею й кавою.

Діяна також застрягла в автобусі зовсім недалеко від містечка, де жила її мати. Вона вирішила зробити їй несподіванку й не повідомила про свій приїзд, а тепер була рада, бо якби мати про це знала, то мабуть би хвилювалась, а може б і виїхала шукати в заметах дочку... »А може й не поїхала б«, — гірко усміхнулася дівчина. З часу тієї розмови про Росселя, Діяна не мала жодної вістки від матері. Часом, на свято, прислала листівку тітка Люсі, що жила в тім самім містечку. Від неї Діяна знала, що мати здорова, але в досить поганому настрої, дуже сварлива й невесела. На Діянині картки вона не відповідала, а Діяна таки послала їх вчасно на день народження, на день Матері, і тепер на Різдво послала. Хотіла навіть українську картку послати, і купила ту, що Славка Сурмач намалювала — але не наважилась. Замість того, послала ту картку Борисовій матері, приписавши в куточку: »Дякую за смачні голубці«.

Сидячи біля печі в містечковій гімназії, сита і в теплі, Діяна віддалася мріям і спогадам. Вона почувалась щасливою. Ще стримувалась, боялася, щоб не повторилася історія з Росселем, — але Борис був зовсім інакший. Россель до старости лишитьсь хлопчиком, а Борис — дорослий, зрілий. Він навіть заповажний, засерйозний. Мабуть В'єтнам на нього так подіяв. Борисова мати казала, що до війни Борис був зовсім інакший. Не то щоб кращий, а просто інакший.

— Він мені таким, як був раніше, багато більше подобався, але вже його не зміниш. А може він просто виріс, перейшов з дитинства в мужність? — І при цім Надія Михайлівна якось пильно й печально позирнула на Діяну.

Раптом Діяна засміялась, аж її сусідка, бабуся, що їхала в гості до свого сина, здригнулась і осуджуюче на неї подивилась. А Діяна пригадала одну штуку, яку Борис, згадавши дитячі витівки, одного разу підстроїв. Ось Діяна робила переклад якогось опові-

дання; слова, що їх знала, писала на клаптику паперу, а тоді відшукувала в словнику ті слова, що їх іще не знала. Багато їх ще було . . . Часом Діяна навіть і не могла знайти того слова в словнику, бо воно було в непрямім відмінку й несхоже на свою називну форму. Слова були виписані рядочком, як вірш.

Одного разу Борис взяв такий листок та й послав у Об'єднання Поетів-модерністів, що вже пишалося двома чужинками, які, з романтичних причин, навчилися української мови та й стали писати новопридбаними словесами абстрактні вірші. Діянин »вірш« був такий:

Навесна

На весні земля
Копати лопата я
Насіння пішоком
Дуже багата
Маленька тепера
Уже і давно
Люблю-люблю-люблю —
Любий люби
Люлія, лілія
Жаба вже буде жити!

З Об'єднання Модерністів одразу наспіла захоплена відповідь. Вони були раді кожному новому членові й вимагали більше »таких непитоменних творів«. Борис хотів, щоб Діяна продовжувала цю містифікацію, але вона не далась на це намовити й навіть не на жарт розгнівалась:

— Сам таке пиши, якщо хочеш! Я ще не здуріла!

Так і зав'яв розквіт поетичної слави Діяни. Але, правда, її поетичний хист дуже пригодився: до студентського клубу прилучився нещодавно ще один студент музики. Він писав романси на слова українських поетів, а спеціально Ліни Костенко й Вінграновського, отже Діяна перекладала їх на англійську мову, щоб і англійській аудиторії їх можна було запропонувати. А запропонувати довелось досить скоро: на інтернаціональній фестивалі в університеті не абиякий успіх мали українські танцюристи й співаки. І вбрана в вишиту сукню молода співачка прегарно відспівала пісню, що її переклала Діяна . . . Тепер Діяна працювала над перекладом, чи, власне, над редакцією Оксаниної статті про Україну, що з нагоди виставки мала йти як вступ на сторінках університетського часопису. От і тепер Діяна вийняла Оксанин рукопис і почала уважно його читати.

— Кому треба їхати в напрямку на Гленсайд? — оголосив чоловік, що ввійшов у натоплену кімнату й вніс із собою морозне, пронизливе свистіння вітру. Аж не хотілося з насидженого затишного місця знову йти в заметіль — але треба . . .

Діяна вдяглася, закуталася по вуха в теплий шаль і взяла свою валізку та клунок з подарунками. . .

Вікно в материній хаті було незатулене, і крізь сніжну фіранку Діяна бачила дві жіночі постаті біля кухонного стола. Дві дуже схожих одна на одну жінки сиділи, обгорнувшись ковдрами, бо щось їм було холодно. Зіпсувався термостат, механік не хотів у такий мороз проти ночі возитися з піччю, отож були раді, що хоч трохи гріє. Дуже схожі одна на одну: високе чоло, карі очі, трохи пригаслі; продовгастий, шляхетної форми ніс, енергійно випнуте підборіддя. . . А проте — одна була лагідна, спокійна, примирена з усім, що дарувало чи забирало їй життя, а друга — озлоблена, нахмурена й розчарована. Те саме — й зовсім відмінне лице! Одне лице сяяло добром, друге ж горіло ненавистю. Лагідна жінка щось плела з блакитної вовни. Сердита нервово крутила між пальцями вовняну нитку.

— Сьогодні український Свят-Вечір, Олю, — промовила лагідна жінка. — Пам'ятаєш? Колись у цей час тітка Іванка варила узвар і кутю, і ми потихеньку від мами бігали до неї на святу вечерю? От було смачно! Але якщо засиділись — діставалось нам ляпаса від мами! »Наше Різдво вже минуло!« — кричала вона. — »Двох однакових свят не буває! Щоб ви більше ніколи цього не робили, бо з хати вижену!«

— Ет, знайшла що пригадати! Мама казала правду: наше Різдво вже давно минуло.

— Хто зна, котре наше. . . Бог один, але кожний народ його по своєму величає. А Бог там, де єдність у родині, єдність у народі. А хто одіб'ється від свого, то здебільшого й до чужого не пристане, і так сам і лишається, без друзів і без рідні. . . Отак, як ми з тобою. . . Олю, а може б ми пішли до Липинських? Вони за старим стилем святкують, послухали б там колядок, узвару скуштували б. . .

— Іди, коли тобі хочеться й морозу не боїшся. Я ще не така стара, щоб по людях ходити та ложку каші просити.

— Що ти, Олю! Ти так брутально про добрі речі говориш. Хіба ти сама не хотіла б, щоб хтось до тебе в гості завітав, коли є в хаті напечено й наварено? А в Липинських до свят дуже пильно готуються! Ти тепер така відлюдна стала, така нервова й дразлива, що я аж боюсь за тебе.

— Нема чого боятись, зі мною все гаразд. І нікого я не потребую: мені й самій добре. Все одно кожен тільки про себе дбає, не про інших!

— Олю, так погано на світі не є. Ми всі мусимо один одному помагати — хоч трохи. З маленького зернятка велике дерево виростає. От даремно ти своє зернятко, Діяночку, від себе відштовхнула, коли вона твоєї помочі й поради найбільше потребувала.

— Потребувала!!! Я ж їй порадила, то чи вона послухала? Той український торбохват їй був дорожчий від рідної матері, вона

мене за нього без надуми проміняла! Не могла собі порядного американця знайти!

— Сестро, не можна так про свою дочку говорити! Хіба ти забула, як колись сама, в сімнадцять літ, хотіла, проти волі батьків, вийти заміж за музиканта з мандрівного цирку?

— Але ж не вийшла, послухалась їхньої ради. І була щаслива з тим, кого мені вибрали батьки.

— Тоді були інші часи. Тепер уже батьки не вибирають; тепер одружуються з тим, кого покохають. Але ти навіть не поцікавилась, хто він. Діянї уже не вісімнадцять літ, вона здатна оцінити людину. А от через свою упертість ти може навіки втратила дочку! От коли б вона була москю!!! — вигукнула жінка з жалем.

— Залиши, я вже не хочу про неї чути. Дай мені спокій! — з притиском кинула Оля, демонстративно встала з канапи й стала нервово походжати по хаті. У двері хтось тихенько постукав, і раптом — відчинив. На порозі стояла засніжена, червона від морозу й вітру Діяна, і з неспівливою, благальною успішкою, дивилася на матір.

— Я до тебе приїхала на Різдво, мамо, — сказала вона по-українськи.

— Що вона каже? — ошелешено глянула Оля на сестру. — Я вже забула цю мову. Вона щось сказала по-українськи?!

— Мамо, я приїхала до тебе на українське Різдво, — сказала знову Діяна по-англійськи. — Чи приймеш мене?

— Дитино моя! — ридуючи скрикнула мати. — Роздягайся! У нас, правда, холодно й ніякої доброї страви нема, але я зараз внесу дров, запалю в каміні — і буде тепло. А потім з морозильника вийму курку, вона дуже добра, тільки треба розморозити. . . Ти правду сказала, Люсі: сьогодні Свят-Вечір, Різдво: до мене приїхала моя доня! — і вона кинулась до Діяни з обіймами.

— Мамо, а може в вас є які засушені овочі? Щоб зварити узвар?

— Є сливки й родзинки, а більш нічого. . .

— Ну, то ми їх зваримо. А риж є?

— І риж є.

— То зваримо з нього кутю, добре? А курку будемо їсти завтра.

Запалав вогонь у каміні, закипіли страви на плитці. Сестри бігали з кімнати в кімнату, наче страшенно кудись поспішали. Люсі застеляла стіл чистою білою скатертиною, Оля знайшла в підвалі пляшку вина. . . Вони розставляли тарілки, налітали одна на одну, ввесь час щось впускали з рук і навіть розбили (на щастя!) склянку. Діянї нічого не давали робити:

— Сиди! Ти ж натомилась у дорозі! Яким чудом ти взагалі провралась через снігові барикади?!

— А як же той Россель, чи як там його? — насторожено запитала мати. — Чи бува ти не вийшла за нього заміж?

— Та, мамо. . . він одружився, тільки не зі мною. Я тобі навіть вдячна, що ти тоді таку бучу зняла й заставила мене добре пере-

думати. Хоч, правда, не я сама, а життя за мене вирішило справу. А я навчилася не поспішати. Тепер вже буду обережна.

— Сідайте до столу, — покликкала тітка Люсі. — До святої вечері. Перша зірка вже давно зійшла, ми запізнились, але — як кажуть — краще пізно, ніж ніколи.

— А може б ми заколядували? — запитала Діяна. — Я вмю.

Добрий вечір, тобі,
пані-господине . . .

І це все, що вона знала. Діяна благально подивилась на матір і тітку, але їй вони не знали слів. Ну, нічого: заспівали ще три рази ті самі слова, і колядка була виконана. І узвар із сливок, политий на рижову кутю, дуже добре смакував.

— Як же в тебе справи? Як твоя наука! — розпитувала мати.

— Добре, не можна сказати, що перша в нашій клясі, але якось плаваю — а в нашім університеті навіть як середньо вчитись, то й так добре, бо це — престижева школа. Якби я була хлопцем, то з моїми оцінками давно вже попала б у В'єтнам.

— А де ж ти живеш, із ким приятелюєш?

— Живу в однім помешканні з Дженні. Мусите до мене колись приїхати, то побачите її. А також побачите Бориса.

— Бориса? А це ще що за один? Знов українець?!

— Так. Тільки цей — справжній українець, не такий, як Россель. З ним я навчилася української мови, хоч вчилася задля Росселя. Отак, мамо, в житті трапляється: щось готуєш для одного, а дістається іншому.

— Дістається? Що дістається? — ревниво глянула мати на Діяну.

— Мова українська. Думала, що для Росселя, а вийшло, що для Бориса. Багато, мамо, води утекло за ці два роки . . .

— Ну що ж, я бачу, що українська кров у тобі перемогла. Мабуть, доведеться мені з цим примиритися, бо більш тебе втратити я вже не можу. Ти ж у мене тільки одна . . .

— І ти в мене одна, матусю. Я також не хочу тебе втратити.

— А мені ж що залишається? — заздрісно запитала Люсі, дивлячись на теплі обійми матері з дочкою.

— А ти в мене єдина тіточка, — пригорнула її Діяна. — Ходи до нас. І вони обнялися всі трое.

— О, я мало що не забула, Діяно: до мене хтось прислав листа — для тебе. Я не знала, що ти приїдеш, і, на жаль, віддала Люсі, щоб вона тобі переслала . . . Тільки вчора той лист прийшов, шкода, що тепер буде блукати.

— Ніде він не пропав, — відгукнулась тітка. — І так пошта була зачинена, в такі замети й лист застряг би. Він ще в моїй торбинці, зараз дістану.

Лист від Бориса! Так, Діяна дала йому материну адресу — »так, на всякий випадок« — і ось маєш!

»Люба Діано!« — писав Борис. »Люба Діано!« нечутно повторила цю фразу дівчина. »Так мене ще ніхто не називав, навіть Россель. З Росселем ми ж говорили по-англійськи . . .«

Борис писав великими, чіткими літерами, зовсім по-вчительськи. Він старався, щоб Діана розібрала цей його перший лист. Він навіть зумисно підбирав слова, котрі вона знала й оминав складніші синоніми (деяких і сам не знав!).

»Спішу написати тобі цього листа, щоб він тебе привітав у маминій хаті. Може мама буде сердитись, то хоч я скажу тобі кілька добрих слів. Мені без тебе сумно. Я вже звик тебе бачити часто, і тепер я самотній«. (»Чого ж це він мені в листі пише »ти«, коли завжди називав »ви«? Ми на »ти« не переходили, а в українців це дуже важлива подія. Видно, Борисові це легше зробити в листі, може тому, що не потрібно питати моєї згоди . . .«)

Далі Борис коротко сповіщав про новини в їхньому товаристві:

»Дженні відвідує в лікарні Генія. Як він туди попав? Навчився на семінарах Лірі вживати LSD, і перший його »трип« виявився дуже невдалим: наш Геній вдерся до корчми Джіммі й покалічив... (тут Борис, не знаючи, чи Діана зрозуміє це слово, викреслив його й замінив на »поранив«) бартендера. Юрка взяли на лікування до шпиталю, а потім буде суд. Але думаю, що все буде гаразд. Геній вже не хоче LSD, отже, »жаба вже буде жити« — пам'ятаєш? Оксана готується до виставки й дуже часто ходить з »Арабом«. Зліязики кажуть, що він її візьме до свого гарему. Між іншим, Оксана мені розповідала, що в бібліотеку прийшла книжка »Довідник про вчених України«. Вона переглянула весь список професорів, і ніде не знайшла професора Борівського. От таких професорів присилають сюди з рамени Юнеско!

Як ти там, люба Діано? Чи не замело тебе снігом? Бюро погоди повідомило, що в Пенсільванії великі снігопади. У нас також багато снігу . . . Повертайся швидше! Я тебе люблю«.

— К і н е ц ь —